Ein predig Mart. Lu-
thers/das man kinder
zur Schůlen hal-
ten solle.

M. D. XXX.

MAARTEN LUTHER

EIN PREDIG MART. LUTHERS, DAS MAN KINDER ZUR SCHÜLEN HALTEN SOLLE

EEN PREEK VAN MAARTEN LUTHER, DAT MEN KINDEREN NAAR SCHOOL MOET STUREN

1 5 3 0

vertaling:

Ruud Muschter

∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

13 oktober 2016

INHOUDSOPGAVE

BRONVERMELDING

Neurenberg, 1530

http://reader.digitale-sammlungen.de/resolve/display/bsb10161384.html

INLEIDING VAN DE VERTALER

Hoewel ik geen Lutheraan ben, vind ik zijn werk - net als van vele anderen in een soortgelijke positie in het verleden - bijzonder fascinerend. Er spreekt een levensvisie en moraliteit uit die geheel door het christelijke denken gedomineerd wordt, en waarbij de geestelijke bij het vaststellen van wat noodzakelijk is, op de rechterstoel van God gaat zitten.

In het huidige werk pleit Luther ervoor, dat ouders hun kinderen naar school sturen en eventuele religieuze aspiraties moeten aanmoedigen en niet blokkeren. Tegenwoordig hebben wij de Onderwijsinspectie die de ouders ter verantwoording roept die hun kind van school halen of houden. Dat is nog eens wat anders dan Luthers stellingname wanneer zij hun plicht in dezen verzaken: “Gij zult dan moeten zeggen, dat gij redelijkerwijze in de afgrond der hel verdoemd zijt, als de ergste, schadelijkste mens die er ooit op aarde geleefd heeft.”

Dit werk kenmerkt zich dan ook door ‘van dik hout zaagt men planken’. De oproep van Luther is zeer gedreven, maar niet subtiel. Hij werkt sterk in op het schuldgevoel van de ouders.

Maar realist en praktisch is Luther ook, want wanneer een tot priester opgeleide jongeman zich achteraf mocht bedenken, is er nog geen man overboord: “En mocht al zo’n knaap die Latijn heeft geleerd, daarna een handwerk leren en burger worden, dan heeft men hem op voorraad, wanneer men hem wellicht als priester of anderszins voor het woord nodig zou hebben.”

Ruud Muschter

AAN DE EERBARE, BEDACHTZAME LAZARUS Splengler[1], vertegenwoordiger[2] van de stad Neurenberg, mijn bijzonder beste heer en vriend.

Genade en vrede in Christus, onze lieve Heer en getrouwe Heiland, Amen.

Eerbare, bedachtzame, beste heer en vriend, ik heb een sermoen samengesteld voor de predikers die her en der zijn, opdat zij de mensen vermanen om hun kinderen naar school te sturen. Dat is mij onder de handen gegroeid en welhaast een boek geworden, hoewel ik mij met geweld heb moeten inhouden opdat het niet al te groot zou worden; zo rijk en vol is dat thema. En ik zou graag willen, dat het veel nut verschaft. Ik heb het ook onder uw naam laten uitgaan, met geen andere opvatting, dan dat het daarmede des te meer aanzien zou hebben, en - wanneer het dat waard is - ook bij u onder uw burgers gelezen worde. Want hoewel ik kan bedenken, dat uw predikers hierin ijverig genoeg zullen zijn, en de kwesties (als door God hoog begenadigde lieden) zo kennen en bevorderen dat zij noch mijn vermaning, noch bericht (Gode zij lof) nodig hebben, toch schaadt het niet dat velen het met elkander eens zijn en de duivel des te sterker confronteren.

Want het kan er zeker niet aan ontbreken, dat in een dergelijke grote stad, onder dergelijke grote aantallen burgers, de duivel ook zijn kunst probeert en sommigen aanvecht, opdat zij het woord Gods en de scholen verachten en vooral - aangezien er veel oorzaken zijn (namelijk de koophandel) - de kinderen van de scholen tot de dienst aan mammon bekeren. En die richt zonder twijfel zijn gedachten daarop. Wanneer hij te Neuren-

[1] Lazarus Splengler, 1479-1534, vertrouweling van Luther, leider van de Reformatie in Neurenberg.
[2] “Syndico”, ‘syndicus’, gedeclineerd. Een term voor tal van functies.

berg het woord en de school veracht heeft gemaakt, is zijn aanslag op niet geringe wijze gelukt, aangezien hij daarmede een voorbeeld zou hebben gevestigd dat in het ganse Duitse land een geweldig aanzien zou geven, en voorwaar alle scholen in andere steden een harde stoot zou toebrengen. Want Neurenberg licht werkelijk in gans het Duitse land op als een zon onder de maan en sterren, en inspireert heel krachtig andere steden tot wat daar plaatsvindt.

Doch God zij geloofd en gedankt, die de gedachten van de duivel lang heeft voorkomen en een eerbare, voorzichtige raad heeft ingegeven om een fraaie, heerlijke school te stichten en in te richten met grote kosten en opmaak, en de allerbeste lieden dusdanig daartoe uitkiest en verordineert, terwijl er feitelijk (ik wil het niet te zeer roemen) voorheen geen hogeschool was - al zou het ook om Parijs gaan - die zo goed verzorgd is geweest met legenden, waarvan diegenen moeten getuigen die met mij op hogescholen zijn opgevoed. Want ik ken en heb hun kunst ook geleerd, en beheers die helaas nog steeds maar al te goed. Het mag een heerlijk en fraai succes[3] zijn en een deugd van dergelijke beroemde steden en eerlijk gelijkend op een wijdverbreide wijze raad, waarin zij christelijk en rijkelijk hun onderdanen bedacht hebben, en met alle trouw tot hun heil eeuwig hebben bevorderd, en ook tijdelijk tot nut een eer; welk werk God ook gewis met rijke zegen en genade hoe langer hoe meer zal sterken, ook als de duivel een tijdlang ertegen moet ageren, want hij kan er immers niet vrolijk bij zijn dat voor onze Heer een dergelijk fraai tabernakel is gebouwd in deze zon. Hij moet wolken, nevel en stof tezamen drijven en overal voorkómen dat een dergelijke glans niet ver oplicht, of arglistig[4] worden. Wat moet hij anders doen?

---

[3] “Catorthoma”, te vinden bij Cicero, Off., 1, 3.
[4] “tücke”.

Daarom hoop ik ook, dat de burgerschappen hun heer trouw en liefde zullen bekennen en, met het naar school brengen van hun kinderen, een dergelijk werk redelijk helpen versterken, aangezien zij zien, dat zonder hun kosten voor hun kinderen alles zo rijkelijk en ijverig is verzorgd en besteld. Met name daar de predikers het ver verbreiden. Want wanneer zij het niet verbreiden, wordt de gewone man met gedachten van satan aangevochten en overvleugeld, zodat hij er gemakkelijk vanaf ziet en betreffende andere aangelegenheden niet - aangaande alle aspecten van de kwestie - zo maar kan bedenken welk groot nut of schade hier aanwezig is, zoals een prediker dat kan doen. Daaromtrent moet men ook geduld met hen hebben, voor zover zij niet verstokt en slecht zijn. Want ik ken Neurenberg wel zo goed, dat het (Gode zij lof) veel fijne, christelijke burgers heeft, die van harte gaarne doen wat zij zouden moeten doen wanneer zij het uit zichzelf weten, of wanneer het hun gezegd wordt. Welke roem zij niet alleen bij mij, doch ook overal elders genieten.

Hier valt geen enkel gebrek te vrezen dan wellicht een ketter of kettersknecht (ik bedoel de mammon), die zijn zoon aan de school onttrekt en voorgeeft: wanneer mijn zoon kan rekenen en lezen, dan kan hij afdoende. Men heeft nu Duitse boeken, et cetera, waarmede een slecht voorbeeld wordt gegeven aan de andere vrome burgers, wat zij dan ongeacht hun schade volgen en ervan overtuigd zijn dat het zeer goed gedaan is en zo moest zijn. Met welke tekortkoming de predikers wel raad weten, want een gewone en met name een dergelijke stad, moet meer mensen dan kooplieden hebben. Ook andere lieden die meer kunnen dan rekenen en Duitse boeken lezen. Duitse boeken zijn voornamelijk voor de gewone man gemaakt om thuis te lezen. Doch om te prediken, regeren en rechtspreken, zowel in de geestelijke als de wereldlijke stand, zijn alle kunsten en talen in de wereld wel te weinig, om maar te zwijgen van enkel de Duitse, vooral thans in onze tijd, waar men met meer en andere

lieden heeft te spreken dan met buurman Hans. Doch zulke ketters denken niet aan het regeren en merken ook niet, dat wanneer er geen prediken en regeren was, zij hun afgod ook niet één uur zouden kunnen dienen.

Ik wil wel geloven, dat onder zoveel mensen een of meer ketters zijn, die er niet naar vragen of de loffelijke stad Neurenberg eer of schande zou overkomen wanneer deze slechts zijn penning had. Maar men moet ook in het geheel niet naar zulke ketters vragen en ze laten gaan met zijn hoge voorbeeld. Daarentegen moet men bedenken, dat - nu het voor een dergelijke stad zo'n hoge roem is dat een eerbare raad zo getrouw en redelijk met de scholen omgaat - het daarentegen een grote schande zou zijn, wanneer de burgers een dergelijke trouw en weldaad van hun heren zouden verachten, en zich daarmede deelachtig maken aan het slechte voorbeeld en de ergernis wanneer alle andere steden er vanaf zouden weten, en daarna zouden durven zeggen: "Ja, zo doet men te Neurenberg, waar ook mensen zijn. Waarom zouden wij het dan beter doen?"

Wilt gij, domkoppen, niet bedenken, was goddelijk en eerlijk is, en alleen uw domheid nastreven, dan zal God toch mensen vinden die het wel bedenken. Ik heb namelijk (Gode zij lof) tamelijk veel steden ervaren, waar de raad niet goed is geweest qua woord en scholen, doch waar veel vrome burgers zijn aangetroffen die met dagelijks aanhouden niettemin de raad overtroffen hebben door scholen en parochies in te stellen. Zo zal, wanneer God het wil, te Neurenberg om uwentwille de schande niet gebeuren, dat de burgers volgens uw voorbeeld de scholen verachten die met zulk een grote trouw en kosten door een eerbare raad zijn opgericht en in stand gehouden. En in veel geringere steden brengen de burgers ze met verachting van de raad ze niettemin tot stand.

Maar waar kom ik uit met mijn geklets, beste heer en vriend? Ik vermoed, dat het de aard van deze zaak is, dat men er veel van moet wegwassen. Doch ik wil hiermede onder uw naam met al uw burgers van de stad zo gekletst hebben, en vraag u vriendelijk mij dat ten goede te houden en - zoals gij dat toch al tot nu toe doet en nog steeds gedaan hebt - deze kwestie helpen verheffen en voortzetten. Want ik meen het immers goed, God weet dat. Christus onze Heer sterke en behoede u tot op de dag dat wij ons - zo God wil - blij in een andere gedaante zullen zien. Want die u zoveel gegeven heeft om aan Zijn werk en woord te doen, zoals tot nu toe geschied is, die zal ook voortgaan en dat alles voleinden. Hem zij lof en dank in eeuwigheid. Amen.

Uw gewillige, Maarten Luther.

AAN AL MIJN BESTE HEREN en vrienden, priesters[5] en predikers die Christus trouw bewijzen. Maarten Luther.

Genade en vrede in Jezus Christus, onze Heer.

Mijn allerbeste heren en vrienden, gij ziet voor ogen hoe de beklagenswaardige satan ons thans in alle tijden zowel met geweld als list veelvuldig aanvalt en alle plagen aanlegt, opdat hij het heilige evangelie en God rijk verstore. En waar hij het niet kan verstoren, toch op alle mogelijke manieren hindert en weert dat het voortgaat of de overhand krijgt. Onder al zijn streken is dit welhaast de grootste (zoal niet de grootste), aangezien hij de gewone man aldus verdooft en bedriegt, dat hij zijn kinderen niet naar school stuurt of aan het leren wil zetten, en hun deze schadelijke gedachten ingeeft, aangezien er geen hoop bestaat voor het monnikdom, de nonnen en het priesterdom zoals die er tot nu toe geweest is. en men geen geleerden of veel studeren meer nodig heeft, doch moet trachten hoe men voedsel en rijkdom verwerft[6].

Dat komt mij voor als een werkelijk meesterstuk van de duivelse kunst, daar hij ziet dat hij het in onze tijd niet vermag nog voor elkaar te krijgen, zoals hij het graag zou willen. Niettemin denkt hij, bij onze nakomelingen zijn wil te kunnen doorzetten, die hij dus voor onze ogen toeroept dat zij niets moeten leren of weten. En wanneer wij dan dood zijn, heeft hij een naakt, bloot, weerloos volk voor zich, waarmede hij dan kan doen wat hij wil. Want waar de Schrift en kunst ondergaat, wat blijft er dan anders over in de Duitse landen dan een woeste, wilde groep Tartaren of Turken, ja, wellicht een zwijnenstal en een roedel van louter wilde dieren? Dat laat hij ze

[5] "Pfarherrn".
[6] "uberkome".

thans echter niet zien en hij verblindt hen meesterlijk, zodat - wanneer het er opaan zou komen en zij het door ervaring moeten inzien - hij om het klagen en huilen van hen allen in zijn vuistje lacht, wanneer zij zich terzake niet meer kunnen beraden of helpen, al zouden zij ook willen, en zouden moeten zeggen dat het te lang heeft voortgeduurd en dat zij gaarne honderd gulden zouden willen geven voor een halve geleerde, terwijl zij thans geen tien hadden gegeven voor twee hele geleerden.

En er geschiedt hun ook nauwelijks recht, omdat zij thans geen vrome, eerlijk, ijverige schoolmeester en leraren willen onderhouden of aanhouden die door God zijn aangeboden om hun kinderen tot vreze Gods, tucht, kunst, onderricht en eer op te voeden met grote arbeid, vlijt en moeite, en bovendien tegen geringe kosten en geld. Dus moeten zij plaatsvervangers[7], bacchanten, grote ezels en stumpers daarvoor krijgen, zoals zij voorheen gehad hebben, die hun kinderen tegen grote kosten en gelden niettemin niets anders leren dan simpelweg ezel te zijn; daarvoor hun vrouwen, dochters en maagden te schande maken; en bovendien heren over uw huis en goederen zijn, zoals tot nu toe geschied is. Dat moet het loon zijn van uw grote, schandelijke ondankbaarheid, waarin de duivel u zo listig voert.

Aangezien wij nu tegen dergelijke en andere slechte trekken als zielzorgers moeten waken vanuit de plicht van ons ambt, moeten wij hier waarlijk niet slapen, nu hieraan een zo grote macht ligt, doch met alle macht, vlijt en zorg aansporen, vermanen, stimuleren, oprakelen, opdat de gewone man zich niet zo jammerlijk laat bedriegen en verleiden door de duivel. Daarom neme iedereen zich in acht en neme zijn ambt waar, opdat hij hier niet slape en de duivel God en heer laat zijn. Want wanneer wij hier zwijgen en slapen, zodat de jeugd zo verzuimt en onze nakomelingen Tartaren of wilde dieren worden, zal het de

---

[7] “Locat”. Vertaling onzeker.

schuld zijn van ons zwijgen en snurken, en zullen wij er zware rekenschap van moeten geven.

Ik weet echter wel, dat velen van u op mijn vermaning en ook anderszins, dit beter afwikkelen dan ik het kan geven, waartoe ik ook eerder aan de raadsheren in de steden een apart boekje daarover heb laten uitgaan. Doch omdat sommigen dit kunnen vergeten, of naar mijn voorbeeld ijveriger willen uitvoeren, heb ik deze preek, die ik meer dan eenmaal bij de onzen heb gehouden, tot u laten komen, opdat gij bespeurt dat ik ook getrouw met u hieraan werk, en wij aldus alom het onze doen, en voor God vanwege ons ambt verontschuldigd zijn. Het ligt waarlijk thans aan ons, aangezien wij zien, dat ook degenen die men de geestelijken noemt, zich dusdanig in de kwestie opstellen, als zouden zij alle scholen, tucht en onderricht te gronde willen laten gaan, of ook zelf helpen instorten, aangezien zij hun moedwil niet - zoals tot nu toe - vrij willen inperken[8], die ook de duivel door hen heen stuurt.

God helpe ons. Amen.

[8] "erhaltenn".

EEN SERMOEN OF PREEK
dat men kinderen naar school moet sturen.

Beste vrienden, omdat ik zie dat de gewone man zich vreemd opstelt met betrekking tot het naar school gaan, en zijn kinderen geheel en al aan het leren onttrekt en slechts zorg draagt voor voedsel en de buik, en daarnevens niet wil of kan bedenken welk een gruwelijk onchristelijk iets hij zich daarmede voorneemt, en welk een grote, moorddadige schade hij alom aanricht ten dienste van de duivel, heb ik mij voorgenomen om u deze vermaning te geven, want wellicht zijn er nog wel wat mensen die nog een weinig geloven dat er een God in de hemel, en een hel voor de ongelovigen bereid is (want de gehele wereld lijkt zich wel zo op te stellen alsof er geen God in de hemel, noch een duivel in de hel is), en zich van deze vermaning iets aantrekken. Ik wil dus vertellen, welk nut en welke schade in deze kwestie steekt.

Allereerst zullen wij het geestelijke of eeuwige nut en de schade bekijken. Daarna die, welke vergankelijk of wereldlijk is. Ik hoop, dat de gelovigen en wie zich christen wil noemen, wel goed weten dat de geestelijke stand door God is ingesteld en gesticht. Niet met goud of zilver, doch met het kostbare bloed en de bittere dood van Zijn enige zoon, onze Heer Jezus Christus. Want uit Zijn wonden stromen waarlijk (zoals men heel lang geleden op de oorkonden[9] schilderde) de sacramenten. En het is waarlijk duur verworven, dat men in de ganse wereld ambten heeft om te prediken, dopen, verlossen, verbinden, het sacrament uit te reiken, te troosten, waarschuwen, vermanen met Gods woord, en wat er nog meer behoort tot het ambt der zielenzorg. Want ook bevordert en behoudt een dergelijk ambt hier niet alleen het vergankelijke leven en alle wereldlijke standen, doch geeft het ook het eeuwige leven en verlost het van dood en zonden, hetwelk zijn eigenlijke, belangrijkste werk

[9] "die brieff".

is. De wereld bestaat en blijft geheel en al slechts omwille van deze stand, want anders was hij allang te gronde gegaan.

Ik bedoel echter niet de huidige geestelijke stand in kloosters en kerkgenootschappen[10] met zijn ongebonden[11] wezen. Want die is allang uit zijn oorspronkelijk loffelijke instelling gevallen en bestaat nu niet meer, want een stand die door menselijke wijsheid is ingesteld voor geld en rente, heeft ook niets geestelijks meer en is ook niet gebonden. Dat hebben zij ook niet nodig, omdat zij er iets anders voor in de plaats hebben. Verder is alles enkel en alleen uiterlijke, tijdelijke, vergankelijke praal, want zij achten het woord en predikerambt niet. Waar het woord echter niet komt, daar moet een slechte geestelijkheid zijn. Ik bedoel daarentegen de stand die het predikerambt en de dienst van het woord en het sacrament heeft, die de geest en alle zaligheid verstrekt welke men met geen enkel gezang of met praal kan verkrijgen, zoals in het ambt van pastoor[12], leraar, prediker, priester (die men kapelaan noemt), koster, schoolmeester en wat tot dergelijke ambten en personen nog meer behoort, welke stand de Schrift waarlijk zeer roemt en looft. St.-Paulus noemt ze Gods huishoudens en knechten, bisschoppen, doctoren, profeten en bovendien Gods boden, om de wereld met God te verzoenen. 2. Korinthiërs, 6.[13] Joël noemt ze de Heiland. David noemt ze koningen en vorsten. Psalmen 67.[14] Haggeus[15] noemt ze engelen, en Malachias[16], 2,

---

[10] “stifften”.
[11] “ehelos”.
[12] “pfarr ampt”. Duidt zowel op ‘priester’ als op ‘pastoor’. Heb steeds vertaald met ‘priester’, maar in de context van deze zin gekozen voor ‘pastoor’.
[13] Onduidelijk. Daar staat het niet. De bijbelvermeldingen staan tussen de zinnen, terwijl niet duidelijk is of ze betrekking hebben op de voorgaande of komende zinnen.
[14] “Psal. 6>”, dus vermoedelijk is ‘67’ bedoeld. Idem.
[15] Profeet.

zegt: "De lippen van de priester behouden de wet, want hij is een engel des Heren Sebaoth, zoals Christus ze zelf noemt en niet alleen bij Mattheüs, 11[17], waar hij de doper Johannes een engel noemt, doch ook door het ganse boek der Openbaring van Johannes.

Daarom hebben de ouden een dergelijke stand zeer gemeden en geschuwd om die aan te nemen, omwille van zijn grote waarde en hoogte, zodat men hen daartoe heeft moeten dwingen en aandrijven, hoewel er daarna en tot nu toe velen zijn geweest die een dergelijke stand hebben geprezen omwille van het maathouden, en nog meer omwille van het prediken. Welke prijs en roem tot dan toe zozeer gegroeid zijn, dat zij het priesterlijke ambt en die stand (om de mis op te voeren) boven Maria en de engelen hebben gesteld, omdat de engelen en Maria geen mis kunnen opvoeren, hetgeen een priester wel kan. Een nieuwe priester en een eerste mis is een prachtig iets geweest. Zalig was de vrouw die een priester had gedragen. Terwijl het woord en predikerambt het allerhoogste en voornaamste is, heeft men het niet zo hoog geacht. Kortom, men noemde een priester iemand die de mis kon houden, ook al had hij niet een woord weten te prediken en was hij een ongeletterde ezel geweest. Dat is welhaast de huidige geestelijke stand van vandaag de dag.

Wanneer het nu gewis en waar is, dat God de geestelijke stand zelf heeft ingezet en gesticht met Zijn eigen bloed en dood, valt goed te bedenken, dat Hij die hooggeëerd wil hebben en niet kan uitstaan dat die ondergaat of ophoudt, doch dat hij deze wil behouden tot aan de Jongste Dag. Want het evangelie en de christenheid moeten immers blijven tot aan de Jongste Dag, zoals Christus spreekt bij Mattheüs, 27:20[18]: "Zie, ik ben bij u

---

[16] Profeet.
[17] Mattheüs, 10: 10-11.
[18] "ulti".

tot aan het einde der wereld." Door wie moet hij echter behouden blijven? Ossen en paarden. honden en zwijnen zullen het niet doen; hout en stenen ook niet. Wij mensen zullen het moeten doen, want een dergelijke taak[19] is immers noch de ossen, noch de paarden bevolen, doch ons mensen. Waar moet men echter mensen vandaan halen dan bij hen, die kinderen hebben? Wanneer ge uw kind hiertoe niet wilt opvoeden, en anderen ook niet, et cetera, en voortaan geen vader of moeder zijn kind hiertoe aan onze God geeft, waar zullen dan het geestelijke ambt en de stand blijven? De ouden die zich er thans in bevinden, zullen niet eeuwig leven, want dagelijks sterven ze. In hun plaats zijn er geen anderen. Wat zal God hier uiteindelijk van zeggen? Meent gij, dat hij daar genoegen aan beleeft, dat wij zijn goddelijk gestichte ambt dat tot zijn lof en eer en tot ons heil zo duur verworven is, zo schandelijk verachten, en met zulk een ondank laten vallen en ondergaan?

Hij heeft de kinderen gegeven en voedsel daartoe. Niet slechts opdat gij genoegen aan hen zult beleven, of hen tot wereldlijke pracht brengen. Het is u ernstig geboden, dat gij hen zult opvoeden tot dienst aan God; anders zult ge met kind en al zuiver worden ontworteld, opdat alles verdoemd worde wat gij aan hen besteed hebt, zoals het eerste[20] gebod zegt: "Ik bezoek de kinderen om de misdaad van de vaderen, tot in het derde en vierde geslacht, zij die mij haten." Waar wilt gij echter een godsdienst bijwonen, wanneer het predikerambt en de geestelijke stand neerligt en gevallen is? En het is uw schuld, dat ge er wat aan had kunnen doen en het had kunnen helpen behouden, wanneer gij uw kind had laten leren. Want wanneer gij het kunt doen, en uw kind daartoe geschikt is of er zin in heeft, en gij doet het niet, doch hindert het - hoort gij het goed? -, dan zijt ge schuldig aan de schade dat de geestelijke stand valt, en noch God, noch Gods woord in de wereld blijft. Want wanneer het

[19] "ampt".

[20] Bedoeld zal zijn: het 3e gebod. Bijbel, Exodus, 20: 5.

aan u ligt, en gij laat die vallen en wilt er geen kind aan geven, dan zoudt gij ook met allen veroorzaken, wanneer ge de wereld vol kinderen had, dat uwentwege de dienst voor God regelrecht te gronde gaat.

En het zal u niet helpen, dat gij wilt zeggen dat uw buurman zijn zoon naar school stuurt en dat gij het niet moogt, et cetera. Want zo kan uw buurman het ook zeggen, en zo verder aan alle buren. Hoe krijgt God dan mensen voor Zijn geestelijke ambt? Gij hebt de persoon en kunt die geven, doch gij wilt niets doen; uw buurman ook niet, dus gaat het te gronde wat u betreft. Wanneer gij dan de stichting en het ingezette ambt van God - zo hoog en duur bewerkstelligd - laat verwoesten en met zulk een gruwelijke ondankbaarheid laat ondergaan, moet ook gij wederom vervloekt zijn en zowel aan uw kinderen als aan uzelve slechts schande en gejammer beleven, of zodanig geplaagd worden, dat gij niet alleen hier op aarde, doch ook aldaar eeuwig in de hel samen met hen verdoemd wordt. Dat zal u ook niet ontbreken, opdat gij leert dat de kinderen niet zó geheel en al de uwe zijn, dat gij daarvan niet iemand aan God moet geven. Hij heeft er ook recht op. Ze zijn ook meer van Hem dan van u.

En opdat gij niet denkt dat ik u hiermede te hard toespreek, wil ik u zowel het nut als de schade die gij aanricht, ten dele voorleggen (want wie kan ze alle tellen), zodat gij zelf moet zeggen dat ge met alle recht de duivel eigen bent, en redelijkerwijze eeuwig tot de hel verdoemd, wanneer ge u hierin strafbaar bevindt en niet verbetert. Daarentegen moogt gij u van harte verheugen en vrolijk zijn wanneer ge u hierin vindt, dat gij door God ertoe bent uitverkoren om met uw goed en werk een zoon op te voeden die een vrome christelijke priester, prediker of schoolmeester wordt, en daarmede voor God zelf een bijzondere dienaar hebt opgevoed, ja, zoals hierboven gezegd is, een engel Gods, een ware bisschop voor God, een heiland voor vele mensen, een koning en vorst in Christus' rijk,

en in Gods volk een leraar, een licht der wereld. En wie wil of kan alle eer en deugd opnoemen die een ware, trouwe priester voor God heeft? Er is immers geen kostbaarder schat, noch edeler ding op aarde en in dit leven, dan een ware, trouwe priester of prediker.

Want rekent u zelf, welk een nut het fraaie predikerambt en de zielzorg verschaffen. Gewis wordt dat ook verschaft door uw zoon die zulk een ambt getrouw uitvoert, aangezien zovele zielen dagelijks door hem onderwezen, bekeerd, gedoopt en tot Christus worden gebracht en zalig gemaakt; van zonden, dood, hel en duivel verlost; en door hem tot eeuwige gerechtigheid, tot eeuwig leven en eeuwige hemel zijn gekomen, hetgeen goed in Daniël, 12[21], staat, namelijk dat degenen die de anderen onderwijzen, licht zullen geven als de hemel, en degenen die zovelen op gerechtigheid wijzen, zijn zullen als de sterren in de eeuwigheid, want Gods woord en ambt moeten, als het goed gaat, zonder mankeren grote dingen doen en slechts wonderwerken voortbrengen. Zo moet uw zoon ook zonder mankeren uitsluitend grote wonderen doen voor God, zoals het opwekken van de doden; het uitdrijven van de duivel; en het blinden ziend, doven horend, leprozen[22] rein, stommen sprekend, en lammen lopend maken. Zo het al niet lijfelijk geschiedt, dan geschiedt het toch geestelijk in de ziel, daar het veel groter is, zoals Christus spreekt bij Johannes, 14[23]: “Wie aan Mij gelooft, zal de werken doen die ik doe, en nog grotere werken zal hij doen.” Kan een gelovige dit doen voor afzonderlijke personen, hoe veel meer wil dat een openbare prediker doen, jegens en in een grote massa? Niet dat hij het doet als een mens, want zijn ambt - door God daartoe verordineerd - doet het, en het woord van God dat hij leert. Want daartoe is hij immers zelf het werktuig.

---

[21] Daniël, 12: 3.
[22] “aussetzigen”.
[23] Johannes, 14: 12.

Doet hij nu dergelijke grote werken en wonderen geestelijk, dan volgt daaruit, dat hij ze ook lichamelijk doet, of er een aanvanger en oorzaak toe is. Want waar komt het vandaan, dat de christenen op de Jongste Dag uit de doden zullen opstaan; dat alle doven, blinden, lammen en wat er nog meer aan plagen van het lichaam geweest zijn, in beweging moeten komen[24] en hun gestorven lichaam niet alleen fijn, fraai en gezond moet worden, doch ook zo helder en mooi moet stralen als de zon, zoals Christus zegt. Komt het niet daardoor, dat zij door het woord Gods hier op aarde bekeerd, gelovig, gedoopt en bij Christus ingelijfd zijn, zoals Paulus zegt, bij Romeinen, 8[25], dat God ons sterfelijke lichaam[26] zal opwekken omwille van Zijn Geest, die in ons woont? Wie helpt nu de mensen aan een dergelijk geloof en begin van de lichamelijke opstanding, zonder het predikerambt en woord Gods, geuit door zijn zoon? Is dat niet een onmetelijk groot, heerlijk werk en wonder, wanneer hij[27] lijfelijke of vergankelijke[28] doden wederom tot leven opwekt, of blinden, doven, stommen of leprozen helpt in de wereld en in het vergankelijke wezen?

Wanneer gij er zeker van zoudt zijn, dat uw zoon dit werk aan één enkele mens zou verrichten, namelijk dat hij slechts één blinde ziende zou maken, één dode zou opwekken, één ziel van de duivel zou wegnemen, één mens uit de hel redden, of wat dan ook maar, zoudt gij dan niet zeker met alle vreugde uw

---

[24] “ablassen”.
[25] Romeinen, 8: 11.
[26] “sterbliche leichnam”, dus pleonastisch, want letterlijk: ‘sterfelijke lijk’.
[27] Enigszin verwarrend, want het kan hier betrekking hebben op zowel God (‘Hij’), als op de zoon (‘hij’) van de aangesproken christen. Uit de volgende alinea echter blijkt duidelijk, dat de wonderen door een mens geacht worden te zijn uitgevoerd, als onderdeel van het priesterambt.
[28] “leiblich oder zeitlich”. Onduidelijk.

goed eraan wagen, opdat hij tot zulk een ambt en werk mocht opgevoed worden, en uit grote vreugde opspringen, omdat gij met uw geld voor God een zo groot iets had verricht? Want wat zijn alle kerkgenootschappen en kloosters, zoals zij thans zijn, en in gebruik zijn, met hun eigen werken, vergeleken bij zulk een priester, prediker of schoolmeester? Hoewel zij lang geleden en aanvankelijk door vrome koningen en heren alle tot dit kostbare werk zijn ingesteld, opdat men daarbinnen zulke predikers en priesters zou opvoeden, zijn ze thans helaas door de duivel in het slop geraakt, en moordgroeves en ijdele voorgeborchten van de hel geworden, tot het verderf en de schade van de christenheid.

Zie thans: uw zoon doet dat werk niet in zijn eentje, doch met velen, ja, allen tezamen en bovendien dagelijks. Het allerbeste is nog, dat hij het voor God doet, en deze ziet het daarvoor aan en beschouwt het als zo kostbaar en hoog als gezegd is, hoewel de mensen het niet erkennen of achten, ja, ook al beticht de wereld hem ervan dat hij een ketter, verleider, leugenaar en oproerkraaier is. Dat is zoveel te beter en een goed teken dat hij een rechtschapen man is, en gelijkend op zijn Heer Christus. Deze moest immers zelf ook een oproerkraaier, moordenaar en verleider zijn, en aldus met de moordenaars worden veroordeeld en gekruisigd. Wat zou mij het kunnen schelen, wanneer ik een prediker was, dat de wereld mij een duivel noemde, wanneer ik weet dat God mij Zijn engel noemt? De wereld noeme mij een verleider zolang hij wil. Daarentegen noemt God mij Zijn trouwe dienaar en huisknecht; de engelen noemen mij hun gezellen; de heiligen noemen mij hun broeder; de gelovigen noemen mij hun vader; de getormenteerde zielen noemen mij hun heiland; en de wetenden noemen mij hun licht. En bovendien zegt God nog, dat het dus de engelen en alle schepselen betreft. Ei, hoe fraai hebben de wereld en de duivel mij bedonderd met hun leer en smaad? Ei, hoeveel heeft de wereld

aan mij gewonnen? Welk een grote schade heeft hij mij gedaan, die op liefde vertrouwde?

Dat wordt nu gezegd van de werken en wonderen die uw zoon doet voor de zielen, om ze af te helpen van zonden, dood en duivel. Bovendien verricht hij ook tegen de wereld ijdele, grote, machtige werken, namelijk dat hij alle standen bericht en onderwijst hoe ze zich uiterlijk in hun ambten en standen moeten gedragen, opdat zij voor God recht doen, de bedroefden kunnen troosten, raad geven, slechte kwesties slechten, dwalende gewetens richten, vrede helpen behouden, zonden verdragen, en talloos vele en dagelijkse werken. Want een prediker bevestigt de ganse overheid en versterkt en helpt deze in stand te houden, alsook alle vergankelijke vrede; stuurt de oproerkraaiers bij; leert gehoorzaamheid, zeden, tucht en eer; onderricht het vaderambt, het moederambt, het kinderambt, het knechtambt; en tenslotte alle wereldlijke ambten en steden. Dit zijn wel de rechtvaardigste goede werken van een priester. Ze zijn nog zo hoog en edel, dat nog nimmer een wijze onder alle heidenen ze erkend, of begrepen heeft, en nog veel minder vermocht te doen, en dat ook geen jurist, geen hogeschool, kerkgenootschap of klooster van zulk een werk afweet, dat noch in het geestelijke, noch wereldlijke recht geleerd wordt. Want er is niemand die zulke wereldlijke ambten Gods grote gaven of genadige ordening noemt. Ze worden alleen door het woord van God en het predikerambt zo hoog geprezen en geëerd.

Wanneer men daarom de waarheid wil zeggen: de vergankelijke vrede, die het grootste goed op aarde is, waarin ook alle andere vergankelijke dingen zijn begrepen, is eigenlijk een vrucht van het ware predikerambt, want waar dat verdwijnt, blijven de oorlog, twist en het bloedvergieten achter. Wanneer het evenwel niet goed gaat, is het ook geen wonder dat er oorlog is of voortdurende onrust, lust en de wil tot vechten en bloedvergieten. Wij zien thans, dat de sofisten niet anders kunnen dan

bloed schreeuwen en vuurspuwen. Zij vergieten het bloed van de onschuldige papen omwille van de eer, terwijl toch de paus en hun eigen geestelijke recht zelf, wanneer zij iets dergelijks eerder streng bestraffen, de papen wel uit het priesterambt zetten, doch hun het leven en goed laten en bij de christelijke eer laten blijven. Veel minder verdoemen zij hen naar de hel, en zij beschouwen ze ook niet als ketters, waarvan alle juristen en de gehele wereld moeten getuigen en hetgeen op de rijksdag te Neurenberg ook bepaald is. Doch de blinde bloedhonden hebben zich van het predikerambt aan de leugen overgegeven. Daarom kunnen zij ook het moorden niet laten, zoals de duivel - hun god - het ook doet (zie Johannes, 8[29]), die vanaf het begin een leugenaar en moordenaar geweest is en blijft.

Das heiſt nu menſchen an leib vnd ſeel/an gut vnd ehr gedie
net von einem rechten pfarher/ Vber das ſihe nu/wie er got die-
net/vnd was fur herrliche opffer vnnd gots dienſt er vbet / denn
durch ſein ampt vnd wort wird erhalten das reich gottes yn der
welt / die ehre/ der name vnd rhūm gots/die recht erkentnis got

Dat betekent, dat mensen aan lichaam en ziel, aan goed en eer gediend worden door een ware priester. Doch zie nu, hoe hij God dient en welk een heerlijk offer en godsdienst hij beoefent, want door zijn ambt en woord wordt het rijk Gods in de wereld behouden; de eer, de naam en roem Gods; de ware kennis omtrent God; het ware geloof en begrip van Christus; de vrucht van het lijden en bloed en sterven van Christus; de gaven, het werk en de kracht van de Heilige Geest; het werkelijk zalige gebruik van het sacrament van de doop[30]; de rechtschapen, zuivere leer van het evangelie; de juiste wijze om het lichaam te tuchtigen en kruisigen; en meer van dat al. En wie zou deze thans besproken kwestie immer genoegzamer kunnen prijzen? En wat kan men er nog meer over zeggen: hoeveel hij daarmede

29 Johannes, 8: 44.
30 “der tauffe und sacrament”.

bewerkstelligt, namelijk dat hij tegen de duivel, de wereldwijsheid en vleselijke duisternis zoveel strijd illustreert, zozeer zegeviert, zoveel dwaling terneerslaat, zoveel ketterijen weert? Want hij moet tegen de hellepoorten strijden en vechten en het van de duivel winnen. Hij doet het ook. Niet hij, doch zijn ambt en woord. Dit zijn allemaal ontelbare en onuitsprekelijke werken en wonderen van het predikerambt. Tot slot, wanneer men God zelf zal uitloven, zo zal men ook Zijn woord en preek uitloven. Want het is Gods ambt en woord.

Wanneer gij nu een koning zoudt zijn, zoudt ge het u toch niet waard moeten dunken, dat ge uw zoon onder het wagen van al uw goed aan zulk een ambt en werk zoudt geven. Is niet hier uw penning of arbeid, die gij voor zulk een zoon aanwendt, zo hoog geëerd, zo heerlijk gezegend, zo kostelijk aangelegd, en beter dan elk koninkrijk of keizerdom, beschouwd door Gods ogen? Op de knieën zou iemand zo'n penning naar het einde der wereld dragen, wanneer hij zou weten dat die daar zo heerlijk en kostbaar zou worden besteed. En zie, gij hebt in uw huis en in uw schoot datgene waaraan ge het zo heerlijk kunt besteden. Foei en nogmaals foei, en nog een keer foei voor alle blinde en schandelijke ondankbaarheid, omdat wij niet zien welk een voortreffelijke godsdienst wij konden doen, ja, welke grote heren wij zouden kunnen zijn voor God met geringe inspanning, en bovendien met ons eigen geld en goed.

De sofisten berispen ons, omdat wij Lutheranen geen goede werken leren. Ja, het zijn fraaie gezellen; zij hebben geen slechte[31] kijk op goede werken. Zijn deze bovengenoemde kwesties geen goede werken? Wat zijn de werken van alle kerkgenootschappen en kloosters, vergeleken met deze heerlijke wonderen? Het is een kauwen- en ravengekraai, en nog niet zo goed als het gekraai der kauwen. Want die kraaien nog met liefde en genoegen. Genen echter huilen hun gekraai met ongenoegen,

[31] Onduidelijk.

zoals de oehoe en de nachtuilen. Heeft men nu voorheen de eerste missen en nieuwe priesters hooggehouden, en waren de vader en moeder met alle vrienden vrolijk omdat zij een zoon tot een ledige, luie, onnutte mispaap of vreetpaap hadden opgevoerd, die God met zijn lasterlijke misoffers en verloren gebed geschonden heeft, en de wereld met ontuchtig leven geërgerd en geschonden: hoeveel meer moet gij u hier verheugen, wanneer gij een zoon tot dit ambt hebt opgevoed? Gij zijt er immers zeker van, dat hij God zo heerlijk dient, de mensen zo rijkelijk helpt, en de duivel zo ridderlijk verslaat? Gij hebt immers uw kind juist en fijn aan God geofferd, zodat de engelen zelf u voor een schoon wonder moeten aanzien.

Daarentegen moet gij ook weten, welk een schade gij aanricht wanneer gij hierin het tegenspel opvoert. Want zo God u een kind heeft gegeven dat voegzaam[32] en geschikt is voor zulk een ambt, en gij past uw opvoeding daar niet op aan, en denkt alleen aan de buik en de vergankelijke voeding, neem dan de hierboven opsomming voor u, en doorloop die in zijn aangeduide goede werken en wonderen. Dan zult gij zien en bevinden welk een schijnheilige[33] en kleine vis[34] gij zijt. Want voor zover het aan u ligt, onttrekt gij aan God een engel, een dienaar, een koning en vorst in Zijn rijk, een heiland en trooster der mensen aan lichaam en ziel, aan goed en eer, een hoofdman en ridder tegen de duivel, waarmede gij de duivel baan biedt en hem zijn rijk bevordert, zodat hij de zielen in zonden, dood en hel behoudt; dagelijks veel meer naar binnen brengt en alom de overhand heeft; de wereld in ketterij, dwaling, onvrede, oorlog en strijd blijft en dagelijks erger wordt. Zodat bovendien Gods rijk, het christelijke geloof, de vrucht van het lijden en bloed van Christus, het werk van de Heilige Geest, het evangelie en aller godsdienst ondergaat, en alle duivelse dienst en wangeloof

[32] “tüchtig”. Heel vele betekenissen.
[33] “froemlin”.
[34] “kreutlein”. Vertaling onzeker. Mogelijk is ‘kreuterling’ bedoeld.

de overhand neemt. Dat alles had achterwege kunnen blijven, en verhinderd en bovendien verbeterd kunnen worden, wanneer uw kind daartoe zou zijn opgevoerd en gekomen.

Hoe wilt gij u handhaven, wanneer God u op uw doodsbed of bij het Jongste Gericht hierover zal aanspreken en zeggen: “Ik ben hongerig, dorstig, gast, naakt, ziek en gevangen geweest, en gij hebt Mij niet gediend”? “Want wat gij aan de mensen op aarde en Mijn rijk of evangelie niet gedaan hebt, doch geholpen hebt om het te onderdrukken, de zielen te laten verderven, dat hebt gij Mijzelf gedaan, want gij had best kunnen helpen. Ik had u ook kind en goed daartoe gegeven, doch gij hebt moedwillig Mij en Mijn rijk en alle zielen nood laten lijden en laten versmachten, zodat de duivel en zijn rijk tegen Mij en Mijn rijk gediend werden. Die zij thans ook uw loon. Reis met hem naar de afgrond der hel. Mijn hemelrijk en aardrijk hebt gij niet helpen bouwen en verbeteren, doch verwoesten en verzwakken. De duivel echter hebt gij zijn helse rijk hebben bouwen en vermeerderen. Woon nu dan ook in het huis dat gij u gebouwd hebt”, et cetera.

Wat denkt ge: word gij hier niet alleen plotseling door droppels overvallen, doch met wolkbreuken met zonden, waarop gij thans geen acht slaat en u veilig uw weg gaat, alsof gij het prima vindt dat uw kind niet naar onderricht snakt? Doch gij zult dan moeten zeggen, dat gij redelijkerwijze in de afgrond der hel verdoemd zijt als de ergste, schadelijkste mens die ooit op aarde geleefd heeft. En wanneer gij het thans in het leven zoudt overdenken, zoudt ge waarlijk van uzelf schrikken, want geen enkel geweten kan het verdragen wanneer iemand zich aan de bovengenoemde feiten schuldig bevindt. Hoeveel minder kunt gij het verdragen - wanneer dergelijke dingen allemaal plotseling samenkomen en niet te tellen zijn -, dat uw hart dan moet wenen, uw zonden meer dan loof en gras zijn, daarentegen de hemel en aarde groter, en gij met Manasse, de koning van

Juda zult zeggen: “Mijn zonde is meer dan het zand bij de zee en mijn misdaad is groot”[35], et cetera? Want dat zegt ook het natuurlijke recht. Wie schade kan verhoeden en het niet doet, is ook zelf schuldig aan die schade, net als iemand die gewis zin en de wil ertoe had en het zelf deed, wanneer hij er reden of gelegenheid toe had. Daarom zijn dergelijke lieden gewis net zo goed als de duivel zelf, aangezien zij zowel God als de wereld vijandig zijn, en beiden het hemelrijk en aardrijk helpen verderven en de duivel zo getrouw dienen. En tot slot, wanneer men de duivel genoeg beschimpen kan, kan men dergelijke lieden eveneens genoeg beschimpen, die zulk een werk en ambt van God hinderen. Want zij zijn dienaren van de duivel.

Hiermede wil ik er in het geheel niet op aandringen, dat eenieder zijn kind naar zulk een ambt moet voeren, want niet alle knapen moeten priester, prediker of schoolmeester worden. En het is goed om te weten, dat heren en de kinderen van grote lieden hiertoe niet te gebruiken zullen zijn, want de wereld moet ook erfgenamen en mensen[36] hebben. Anders zou men de wereldlijke overheid verscheuren. Ik spreek over de gewone mensen, die voorheen toch al hun kinderen vanwege proviand en lening willen laten leren, en thans slechts omwille van het onderhoud daar vanaf willen houden, ook al hebben zij geen erfgenamen nodig. Niettemin houden zij ze van school weg, zonder er rekening mede te houden dat de kinderen geschikt en ijverig voor dit ambt zouden zijn, en zij daarmede goed zonder enige nood en hindernis God zouden kunnen dienen. Dergelijke ijverige knapen zou men moeten laten leren, vooral de kinderen van arme mensen, want daartoe zijn het proviand en de rente van alle kerkgenootschappen en kloosters verordineerd. Hoewel daarnevens niettemin ook de andere knapen, ook als zij niet zo goed geschikt zouden zijn, zouden moeten leren en op zijn minst Latijn begrijpen, schrijven en lezen. Want men heeft niet

---

[35] 2 Kronieken, 33: 9.
[36] Onduidelijke tegenstelling, die twee zinnen verder duidelijk wordt.

alleen hooggeleerde doctoren en meesters in de Schrift nodig. Men moet ook gewone priesters hebben, die het evangelie en de catechismus verbreiden onder het jonge en grove volk, dopen en het sacrament uitreiken, et cetera. Of zij niet voor de strijd tegen de ketters deugen, daar hebben wij geen macht over. Men moet voor een goed gebouw niet alleen werkstukken, doch ook vulstenen hebben. Zo moet men ook kosters en andere personen hebben, die daar dienen en helpen bij het predikerambt en het woord Gods.

En mocht al zo'n knaap die Latijn heeft geleerd, daarna een handwerk leren en burger worden, dan heeft men hem op voorraad, wanneer men hem wellicht als priester of anderszins voor het woord nodig zou hebben. Een dergelijke opleiding schaadt hem ook niet in zijn onderhoud. Hij kan zijn huis des te beter bestieren, en is voor datgene voorbereid en bereid tot het predikerambt of priesterambt wanneer men hem nodig heeft. Vooral in onze tijden is het immers gemakkelijk om personen op te voeden die het evangelie en de catechismus kunnen leren, aangezien thans niet alleen de Heilige Schrift, doch ook allerlei kunst rijkelijk aan den dag is, met zoveel boeken, lezen, preken (Gode zij lof), dat men in drie jaar meer kan leren dan voorheen in twintig, en ook vrouwen en kinderen uit de Duitse boeken en preken thans meer weten[37] (ik zeg de waarheid) over God en Christus dan voorheen alle hogescholen, kerkgenootschappen, kloosters, het gehele pausdom en de gehele wereld geweten hebben. Doch Latijn moeten de gewone priesters en predikers kunnen[38]. Zij mogen dat niet ontberen, net zomin als de geleerden het Grieks en Hebreeuws moeten ontberen, zoals St.-Augustinus zegt en het geestelijke recht zelf vaststelt.

Ja, zegt gij, en wat nu, als er slecht wordt gesproken dat mijn zoon een ketter of anders wel een boef wordt? Want de

[37] "können".
[38] "können".

geleerden noemt men de verkeerden, et cetera. Welaan, dat moet gij afwegen; uw ijver en arbeid gaan er niet door verloren. God zal niettemin uw trouw en dienst aanzien en het zo beschouwen, alsof die goed zijn aangewend. Gij moet immers afwegen, hoe Hij handelde in alle andere kwesties die gij wilt overdenken. Hoe verging het de beste Abraham, die niet op zijn zoon Ismaël bedacht was[39], Izaäk niet op zijn zoon Ezau, en Adam ook niet op zijn zoon Kaïn? Had Abraham er daarom vanaf moeten zien om zijn zoon Izaäk, en Izaäk zijn zoon Jakob, en Adam zijn zoon Habel tot de godsdienst te voeren? Hoeveel slechte koningen en lieden zijn er geweest onder het heilige uitverkoren volk van Israël, die met ketterijen en afgoderijen allemaal ongeluk aanrichtten en alle profeten wurgden? Zouden daarom de priesters van Levi afstand moeten doen van het ganse volk en niemand meer tot de godsdienst brengen? Hoeveel slechte priesters en Levieten waren er onder de stam van Levi, die God zelf tot het priesterambt had gekozen? Hoeveel mensen heeft God op aarde, die al zijn dingen en schepselen misbruiken? Moet Hij daarom afstand doen van dingen en geen mens meer laten leven, of ophouden met goed te doen?

Maak u er niet te veel zorgen over waar uw zoon wordt onderhouden, wanneer hij aan het leren gaat[40] en naar een dergelijk goddelijk ambt en dienst gaat. Zo heeft God u hierin ook niet achtergelaten of vergeten, opdat gij in het geheel geen zorgen zult hebben of klage. Hij heeft beloofd door St.-Paulus, bij 1 Korinthiërs, 9[41]: “Wie het evangelie dient, zal door het evangelie worden onderhouden.” En Christus zelf zegt, bij Mattheüs, 10: “Een arbeider is zijn loon waard.”[42] Eet en drink wat zij hebben. Opdat het predikerambt niet zou ondergaan,

[39] “dem sein son Ismael auch nit geriet”. Vertaling onzeker.
[40] “sich auff die lare gibt”.
[41] 1 Korinthiërs, 9: 14.
[42] Mattheüs, 10: 10.

koos en nam Hij in het Oude Testament het ganse geslacht van Levi, namelijk het twaalfde deel van gans het volk van Israël, en gaf hem het tiende van het ganse volk, alsmede de eerste vruchten van allerlei offers, eigen steden, voorsteden, akkers, weiden, vee en hetgeen daartoe behoort. In het Nieuwe Testament zie toe, hoe rijkelijk in oude tijden keizers, koningen, vorsten en heren gegeven hebben aan zulke ambten, hetgeen de kerkgenootschappen en kloosters thans bezitten en daarmede koningen en vorsten overtreffen. Hij zal en kan niet achterlaten wie Hem trouwelijk dienen. Hij heeft een te hoge belofte gedaan en gezegd, bij Hebreeën in het dertiende hoofdstuk[43]: ”Ik zal u niet achterlaten of verzuimen.”

Reken gij thans zelf, hoevele parochies en predikstoelen, scholen en kosterijen voorhanden zijn, die thans nog merendeels genoegzaam verzorgd zijn en dagelijks minder worden. Wat zijn het anders, dan keukens en kelders die door God voor uw zoon bereid zijn, zodat hij zijn voedsel reeds heeft toebereid voordat hij het nodig heeft en het daartoe niet hoeft te verwerven? Toen ik een jong student was, hoorde ik zeggen, dat er in het vorstendom te Saksen (als ik me niet vergis) zo’n achttienhonderd parochies waren. Als dat waar is, en zich in iedere parochie op zijn minst twee personen bevinden, namelijk een priester en een koster, behalve wat er in steden aan predikers, kapelaans, helpers, schoolmeesters en medewerkers is, dan bevinden zich alleen al in dat vorstendom zo’n vierduizend geleerde personen, waarvan dagelijks in tien jaren[44] misschien het derde deel sterft. Nu zou ik wedden, dat er in het halve Duitse land thans vierduizend leerlingen zijn. Ik stel nu, dat er nauwelijks achthonderd parochies in het vorstendom zijn: hoeveel zullen er dan in het ganse land zijn? Ik wil gaarne zien waar men over drie jaar priesters, schoolmeesters en kosters vandaan wil halen. Wanneer wij ze niet aanvullen en vooral de

[43] Hebreeën, 13: 5.
[44] “teglich yn zehẽ jaren”. Onduidelijk.

vorsten er voor moeten zorgen dat zowel knapen als scholen en hogescholen goed worden aangesteld, dan zal er een dusdanig gebrek aan personen komen, dat men op drie of vier steden één priester, en één kapelaan per tien dorpen moet aanstellen, wanneer ze al te vinden zijn.

En dan staan de hogescholen te Erdford, Leipzig en andere er nog slechter voor, net zoals de jongensscholen hier en daar, wat akelig is om te zien. En welhaast alleen het kleine Wittenberg moet het thans het beste doen. Dergelijke tekorten moeten ook de kerkgenootschappen en kloosters voelen (vermoed ik), mochten zij een goed jaar hebben. Ze zullen het wel niet zo goed uitzingen als ze begonnen zijn, al waren ze nog zo plooibaar[45]. Of de personen moeten lijden en aanbidden in hun kapittels, door dewelke zij zich voorheen niet gaarne hadden laten aanzien[46]. Laat daarom uw kind maar gerust leren. Het zal eerder ontbreken aan mensen dan aan goederen. Wanneer de wereld langer bestaat en God genade geeft, dragen wellicht de vorsten en steden eraan bij, en zullen de goederen van de kerkgenootschappen en klooster ook wederom in zulk een gebruik komen als waarvoor ze zijn ingesteld. En waarom maakt men zich bezorgd om zijn buik? Daar staat Christus en zegt, bij Mattheüs, 6: “Bedenk niet wat gij zult eten en drinken. Uw hemelse Vader weet heel goed dat gij dat nodig hebt. Zoek allereerst het rijk Gods en Zijn gerechtigheid, dan zult gij dat alles verkrijgen.”[47] Wie dat niet gelooft, die hebbe altijd zorgen en sterve bovendien nog aan de honger ook.

Hoewel het waar is dat verscheidene jaren geleden veel priesters veel honger hebben geleden en nog lijden, moet men daarvan de schuld geven aan de aanvallen[48] in de wereld, omdat

---

45 “kraus”.
46 “alssen ansehen”, een kennelijke zetfout. Verder onduidelijk.
47 Mattheüs, 6: 31-33.
48 “paroxysmo”.

de mensen zo slecht en ondankbaar en gierig zijn. Daarbij vervolgen zij het evangelie, waarmede God ons beproeft of wij rechtschapen zijn, en het er niet anders aantoe gaat als ware het in de tijd der martelaren, toen de vrome leraren ook grote nood en armoede leden, zoals Paulus zelf roemt en Christus ook verkondigt, bij Mattheüs, 9[49]: "Wanneer de bruidegom van hen genomen wordt, zullen zij vasten." Dat is het ware evangelische vasten. Zelden is ook Gods woord opgekomen, of er is wel een zware tijd meegekomen, zoals in de tijd van Abraham, Izaäk, Jakob, Jozef, Elias en Elisa, toen er gruwelijke hongersnood[50] was, benevens het zo grote licht der waarheid. En in de aanvang van het evangelie was er een grote hongersnood in de gehele wereld. Handelingen, 2.[51] Dat moet dan de schuld zijn van het goede evangelie en Gods woord, en niet liggen aan de eerdere misdaad van de wereld en de huidige, verstokte ondankbaarheid. Zo gaven de Joden van al hun ellende de schuld aan de leer van Jeremia. Jeremia, 44.[52] En toen de Romeinen door de goden te gronde werden gericht, wisten zij ook niemand de schuld te geven, dan dat zij christenen waren geworden. Daartegen heeft St.-Augustinus een groot boek geschreven: De Civitate Dei[53].

Doch laat wassen wie wast; de wereld is de wereld. Zoals genen tot leugenaars zijn geworden en zijn ondergegaan, zo moeten ook dezen tot leugenaars worden en vergaan. Doch mogen niettemin Christus en Zijn woord blijven. Hij zit vast zo stevig en hoog als er geschreven staat: "De Heer sprak tot mijn Heer: 'Ga zitten aan mijn rechterzijde'."[54] Daar zit Hij. Wie er zin in heeft en slecht is, die scheure Hem naar beneden. Zolang Hij

---

[49] Mattheüs, 9: 15.
[50] "theürũg".
[51] "Act. II". Onduidelijk, want daar is het niet te vinden.
[52] Jeremia, 44: 2 e.v.
[53] 'De Stad Gods'.
[54] Psalmen, 110: 1.

daar echter blijft zitten, willen wij ook blijven. Hoe staat het ermee?[55] Samengevat: Uw kind kan gemakkelijk net zoveel levensonderhoud krijgen uit het predikerambt als uit een handwerk. Het is zaak, dat gij naar groot goed streeft, om uit uw zoon een groot heer voor de wereld te maken, zoals de bisschoppen en domheren dat zijn. Zijt ge daartoe gezind, dan heeft deze toespraak op u geen betrekking. Ik spreek thans tegen de gelovigen die het predikerambt eren en hoogachten boven alle rijkdom, alsof God zelf de hoogste schat naderbij bracht die aan de mensen gegeven is. Opdat zij weten welk een grote dienst zij God daarmede kunnen en moeten doen, zoals diegenen die ook liever dit werk met geringe goederen deelachtig zijn, dan dat zij de goederen der wereld bezitten, en die dit willen ontberen. Dezen zullen wel erkennen, dat de ziel meer is dan de buik, en de buik gemakkelijk voldoende kan hebben en toch het overige achter zich moet laten. Doch degenen die rijkdom zoeken, zullen al hun goed met zich meenemen en niets achter zich laten. Hoe kan het met hen misgaan? Dat zij eensdeels door deze preek snel en kort aangeduid met betrekking tot het geestelijke nut en de schade, die het resultaat zijn van het onderhouden en verachten van de scholen.

[55] “Was gilts?” Onduidelijk.

HET TWEEDE DEEL

Dit moet gaan over tijdelijk of wereldlijk nut en schade. Ten eerste is het waar, dat de wereldlijke overheid of het wereldlijke ambt op geen enkele wijze valt te vergelijken met het geestelijke predikerambt[56], zoals St.-Paulus dat noemt. Want het is niet zo kostbaar en hoog verkregen door het bloed en het sterven van de zoon Gods als het predikerambt. Het kan dus ook niet zulke grote wonderen en werken doen als het predikerambt. Want alle werken van deze stand vallen in dit tijdelijke, vergankelijke leven en kunnen slechts daar worden verkregen, zoals lichaam, vrouw, kind, huis, goed en eer, en wat tot de nooddruft van dit leven behoort. Zo veel nu als het eeuwige leven dit tijdelijke leven overtreft, zo ver en hoog gaat ook het predikerambt boven het wereldlijke ambt, dat gelijk een schaduw is vergeleken bij het lichaam zelf. Want wereldlijke heerschappij is een beeld, schaduw en figuur van de heerschappij van Christus. Het predikerambt (wanneer het is zoals God het verordineerd heeft) brengt en geeft namelijk eeuwige gerechtigheid, eeuwige vrede en eeuwig leven, zoals St.-Paulus dat hoog prijst bij 2 Korinthiërs: 4[57]. Doch het wereldlijke bestuur verkrijgt tijdelijke en vergankelijke vrede, recht en leven.

Niettemin is het toch een prachtige, goddelijke ordening en een voortreffelijke gave Gods, die het ook heeft ingesteld en ingezet en ook wil behouden, omdat men niet alles kan ontberen. En als dat er niet zou zijn, zou geen enkele mens voor de andere overblijven. De een zou de ander moeten opeten, zoals de redeloze dieren onder elkander doen. Net zoals het daarom het werk en de eer van het predikerambt is, dat het uit zondaars heiligen;

---

[56] Zie ook mijn vertaling (op www.archive.org) van ‘Von welltlicher Vberkeytt, wie weytt man yhr gehorsam schuldig sey’ (Over de wereldlijke overheid, in hoeverre men haar gehoorzaamheid verschuldigd is), Luther, 1523.

[57] Daar staat het echter niet.

uit doden levenden, uit verdoemden zaligen, en uit dienaren van de duivel Gods kinderen maakt, zo is het het werk en de eer van het wereldlijke bestuur dat het uit wilde dieren mensen maakt, en mensen ervoor behoedt dat zij wilde dieren worden. Iedereen behoedt zijn eigen lichaam, opdat niet iemand het wurgt. Iedereen behoedt zijn vrouw, opdat niet iedereen haar neemt en schendt. Iedereen behoedt zijn kind, dochter en zon, opdat niet iedereen het ontvoert en wegvoert. Iedereen beschut zijn huis en hof, opdat niet iedereen er inbreekt of binnen herrie schopt. Iedereen beschut zijn akker, vee en allerlei goederen, opdat niet iedereen die aanvalt, steelt, roof of beschadigt. Onder de dieren vindt dit alles niet plaats. Ook onder de mensen zou het niet plaatsvinden, als er geen wereldlijk bestuur zou zijn, doch gewis zouden mensen slechts tot dieren worden. Meent gij niet, dat wanneer de vogels en dieren konden spreken en het wereldlijke bestuur onder de mensen zouden zien, dat zij zouden zeggen: “O, gij beste mensen, gij zijt geen mensen, doch enkel en alleen goden vergeleken bij ons: zo zeker bezit, leeft en hebt gij alle dingen. Wij evenwel zijn nog geen uur veilig voor elkander, noch van ons leven, huis en voedsel. Wee uw ondankbaarheid, dat gij niet inziet welk een heerlijk leven onze God u gegeven heeft vergeleken met ons dieren.”?

Aangezien het nu zeker is, dat er een goddelijke schepping en ordening is, en er voor ons mensen in dit leven een noodzakelijke stand en ambt zijn - die wij evenmin kunnen ontberen als het leven zelf, aangezien zonder dat ambt dit leven niet kan voortduren -, zo valt gemakkelijk te berekenen, dat God niet heeft bevolen en ingesteld dat het zou ondergaan, want hij wil het behouden hebben, zoals bij Paulus, Romeinen 13[58], en 1 Petrus, 3[59], duidelijk staat, namelijk ze de vromen moeten beschermen en de kwaden straffen. Wie zal het nu behouden

---

[58] Romeinen, 13: 3-4.
[59] 1 Petrus, 13: 13. Anderzijds staat er, dat kwaad niet met kwaad moet worden vergolden (13: 9).

zonder ons mensen, aan wie God het bevolen heeft, en die het ook zelf waarlijk nodig hebben? De wilde dieren zullen het niet doen, en hout en stenen ook niet. Doch welke mensen kunnen het behouden? Voorwaar niet alleen diegenen die met de vuist willen regeren, zoals thans velen denken. Want waar alleen de vuist wil regeren, zal er gewis uiteindelijk een dierlijk wezen uit voortkomen, en wie de ander overtroeft, stoot hem in de zak, en wij hebben wel genoeg voorbeelden voor ogen wat de vuist zonder wijsheid of gezond verstand voor goeds verschaft.

Daarom zegt ook Salomo, bij Spreuken, 8[60], dat wijsheid moet regeren en niet het geweld. En hij spreekt daarover aldus: “Mijn is zowel raad als hulp. Mijn is zowel verstand als kracht. Door Mij moeten koningen koningen zijn, en raden rechtspreken.” En bij Ecclesiasticus, 10[61]: “Wijsheid is beter dan harnas of wapen.” En ook: “Wijsheid is beter dan kracht.” Dat alles wordt bewezen door alle ervaring in alle geschiedenissen, namelijk dat geweld zonder verstand of wijsheid nooit iets heeft uitgericht. Zelfs, dat ook de moordenaars en tirannen, wanneer zij niet verstandig handelen en allerlei recht, raad en wetten onder zich en voor zich nemen (ongeacht of zij slecht zijn), waarnaar zij de vuist en hun geweld richten en gebruiken, niet kunnen blijven, doch het onder elkander oneens worden en vanzelf vergaan. Kortom, dat niet het recht van de vuist, doch het recht van het hoofd; niet geweld, doch wijsheid of gezond verstand moeten regeren, zowel onder de slechten als onder de goeden.

Omdat ons bestuur in de Duitse landen zich moet en behoort te richten naar het rooms-keizerlijke recht - hetwelk ook de wijsheid en het gezonde verstand van ons bestuur is, die door God gegeven zijn -, volgt daaruit, dat een dergelijk bestuur niet kan worden behouden doch te gronde moet gaan wanneer men een dergelijk recht niet behoudt. Wie wil het nu behouden? Vuist en

[60] Spreuken, 8: 14-15.
[61] Lees: ‘Prediker, 9: 18, respectievelijk 16’.

harnas doen het niet. De hoofden en boeken moeten het doen. Er moet geleerd en geweten worden wat het recht en de wijsheid van ons wereldlijke rijk is. Hoewel het prima is wanneer een keizer, vorst of heer zelf van nature zo wijs en verstandig is, dat hij het recht uit het hoofd kan toepassen, zoals de hertog Frederik te Saksen, en Fabian von Feylitz (met wie ik ervaring heb) dat konden. (De levenden zal ik niet noemen). Doch omdat dergelijke vogels zeldzaam zijn, en het voorbeeld bovendien gevaarlijk, ook vanwege de anderen die dit van nature niet vermogen, is het beter om bij het bestendige regeren het algemene boekenrecht aan te houden. Dan heeft het des te meer aanzien en glans, en heeft het geen wonder of iets anders nodig.

Zo zijn nu de juristen en geleerden in dit wereldlijke rijk de personen die dergelijk recht en daardoor het wereldrijk in stand houden. En net zoals de vrome theoloog en rechtschapen prediker in Christus' rijk, Gods engel, een heiland, profeet, priester, huisknecht en leraar wordt genoemd (zoals hierboven gezegd is), zo kan men een vrome jurist en een trouwe geleerde in het wereldlijke rijk van de keizer wel profeet, priester, engel en heiland noemen. Tevens, als een ketter of valse prediker in het rijk van Christus een duivel, dief, moordenaar en lasteraar is, zo is een valse, ontrouwe jurist in het huis of rijk van de keizer een dief en schalk, een verrader, booswicht en de duivel van het ganse rijk. Wanneer ik echter over de juristen spreek, bedoel ik niet alleen de doctoren, doch het ganse handwerk, zoals kanseliers, secretarissen, rechters, advocaten[62], notarissen en wat tot het recht van het bestuur behoort. Ook de grote heren die men hofraden noemt, want ook zij oefenen het werk van het recht of het ambt der juristen uit. En zoals het woord 'raad' niet ver van het woord 'verrader' is, zo is het ook niet ver weg van de omstandigheid, dat zij soms hun heer met zulk een trouw raadgeven, dat geen verrader hen zo goed zou kunnen verdelen.

[62] "fürsprechen".

Nu ziet ge, wat voor nut een vrome rechtskundige of jurist kan doen. Ja, wie wil of kan het allemaal vertellen? Want wat Gods werk en ordening is, schept steeds zo vele en grote vruchten, dat ze noch te tellen, noch te bevatten zijn. Ten eerste behoedt en helpt Hij met zijn boek (door goddelijke ordening) het ganse wereldlijke bestuur, de keizer, vorsten, heren, steden, landen en mensen bevorderen (zoals hierboven gezegd is). Want al dezen moeten door wijsheid en recht behouden worden. Wie zal echter dit werk alleen genoeg prijzen? Daaruit verkrijgt ge de bescherming en beschutting van uw lijf en leven, tegen buur, vijanden en moordenaars. Daarnevens bescherming en vrede voor uw vrouw, dochter, zoon, huis, hof, gezindte, geld, goed, akker en wat u hebt. Want dat alles is in het recht vervat, ommuurd en goed omhaagd. Hoe groot dat alles is, kan men nooit meer met boeken uitschrijven, want wie wil uitspreken wat de lieve vrede voor een onuitsprekelijk goed is? Hoeveel die in slechts een jaar zowel geeft als bespaart?

Dergelijke grote werken nu, kan uw zoon allemaal doen, en hij kan zulk een nuttige persoon worden wanneer gij hem daarbij helpt en laat leren. Wanneer gij dat alles deelachtig kunt worden en uw geld aldus kostelijk aanleggen, moet dit u dan niet doen smelten en een grote eer zijn? Wanneer gij ziet dat uw zoon een engel in het rijk en een apostel van de keizer is, en bovendien een hoeksteen van grondvesting van de vergankelijke vrede op aarde? En in de zekerheid dat God dit alles zelf steunt en het in waarheid ook zo is? Want hoewel men door zulke werken voor God niet vroom of zalig wordt, zo is het toch een blijde troost dat God dergelijke werken zo goed zal bevallen en nog meer, wanneer een dergelijk man daartoe ook een gelovige, en in Christus' rijk is. Want daarmede dankt men Hem voor zijn weldaad en offert het schoonste dankoffer, de hoogste godsdienst.

Ge moet wel een grove, ondankbare klungel zijn, en zekerlijk door de mensen onder de dieren te jagen zijn, wanneer gij ziet, dat uw zoon een man zou kunnen worden, die de keizer zijn rijk, zwaard en kroon helpt behouden; de vorst zijn land regeren; steden en landen raadgeven en helpen. Menig man wil zijn lichaam, zijn vrouw, kind, goed en eer helpen beschermen, en wil er toch niet zoveel aan wagen, dat hij zou willen leren en hiertoe komen. Zeg mij, wat doen alle kerkgenootschappen en kloosters daaraan? Ik zou het werk nemen van een trouwe, vrome jurist en secretaris voor de heiligheid van alle papen, monniken en nonnen, waar ze het beste zijn. En wanneer zulke grote, goede werken u niet bewegen, moet toch wel alleen Gods eer en welgevallen u bewegen, aangezien gij weet, dat ge God daarmede zo heerlijk dankt en een dergelijke grote dienst doet, zoals gezegd is. Het is een schandelijke verachting van God, dat wij zulke heerlijke, goddelijke werken niet aan onze kinderen gunnen; hen slechts in de dienst van de buik en gierigheid stoppen; hen niets laten leren dan het zoeken naar onderhoud, net zoals een varken met zijn neus steeds in de troep rondwoelt en niet trekt naar zulk een waardige stand en wezen. Wij zullen gewis onzinnig moeten zijn, of beminnen onze kinderen niet echt.

Hoor echter verder toe. Hoe, wanneer God het van u verlangt en uw kind tot zulk een ambt vordert? Want gij zijt immers aan uw God verschuldigd om een dergelijke stand te helpen in stand houden waar gij kunt. Die kan nu niet behouden worden wanneer men knapen niet naar les en naar school stuurt; dat valt niet te betwijfelen. Men heeft in deze stand geschikte lieden nodig, want in het predikerambt dat in nood is, moet men de beste knapen binnenhalen. Want in het predikerambt werkt Christus vrijwel steeds door Zijn geest. Doch in het wereldlijke rijk moet men handelen vanuit het verstand (waar de rechten ook vandaan zijn gekomen). Want God heeft het verstand onderworpen aan zo’n tijdelijk bestuur en lijfelijk wezen, Gene-

sis, 2, en niet de Heilige Geest vanuit de hemel daartoe gezonden. Daarom is het ook moeilijk, omdat het de gewetens niet kan regeren en zogezegd in duisternis moet handelen.

Hebt gij nu een kind dat geschikt is om te leren, en kunt gij het daartoe houden, en doet ge het evenwel niet, ga dan heen en vraag er niet naar waar het wereldlijke rijk blijft, zowel met recht als met vrede, et cetera. Zo doet gij, voor zover het aan u ligt, tegen de wereldlijke overheid zoals de Turk, ja, zoals de duivel zelf. Want gij onttrekt aan het rijk het vorstendom, het land, de stad, een heiland, troost, hoeksteen, helper en redder. En dankzij u verliest de keizer zowel het zwaard als de kroon. Het land verliest bescherming en vrede. En gij zijt de man door wiens schuld (voor zover het aan u ligt) geen enkele man zijn lichaam, vrouw, kind, huis, hof en goed zeker is, doch gij offert ze alle zo maar op de vleesbank en zijt er de oorzaak van, dat uit alle mensen slechts dieren worden en dat de een de ander opeet. Dat alles doet gij gewis, met name daar gij doelbewust uw kind aan een dergelijke heilzame stand en omwille van de buik onttrekt. Zijt gij nu niet een fijne, nuttige man in de wereld? Want gij hebt dagelijks het rijk en zijn vrede nodig, en als dank berooft gij deze daarentegen van uw zoon, en stopt gij hem in de gierigheid. Daarmede streeft gij er met alle ijver naar, dat er niemand is die het rijk helpt om recht en vrede te behouden, doch dat alles te gronde gaat. En dat, terwijl gij toch zelf uw lichaam en leven, goed en eer, door een dergelijk bestuur bezit en behoudt.

Wat meent ge, dat gij hiermede verdient? Zijt gij het ook waard, dat ge onder de mensen kunt wonen? Wat zal God er echter over zeggen, die u daartoe kind en goed heeft gegeven opdat gij Hem daarmede dient en uw kind tot de godsdienst brengt? Is God er niet mee gediend dat men Zijn ordening en wereldlijke bestuur helpt behouden? Nu laat gij een dergelijke dienst na, alsof die u niet aangaat, of alsof gij voor alle mensen vrij zijt en

niet verschuldigd om God te dienen, doch - met uw kind en goed - te doen wat u bevalt, en God met zowel het wereldlijke als geestelijke rijk in de afgrond valle. Tevens wilt gij dagelijks de bescherming, vrede en het recht van het rijk benutten, en het predikambt en Gods woord voor u bereid hebben staan en u laten dienen, dus dat God gratis uw dienaar moet zijn, zowel met het predikerambt als met de wereldlijke stand, opdat gij ondertussen zonder zorgen uw kind van Hem kunt afwenden en alleen de mammon kunt leren dienen. Meent gij niet, dat God over uw naijver en de zorg voor uw buik een keer een zegening[63] zal uitspreken, zodat gij met uw kind en met allen hier en daar ten verderve komt? Mijn waarde, schrikt uw hart niet terug voor een dergelijke gruwelijke gruwel van uw afgoderij, voor het verachten van God, de ondankbaarheid en het verstoren van

gőtterey/ Gottes verachtung/vndanckbarkeit/verſtőrunge / aller beider gottes ſtifft vnd ordnung/ja aller menſchen ſchaden vn̄ verderbūg? Wolan/ich wil dirs geſagt/vn̄ dich gewarnet habē/ Sihe du zu/du hőreſt beide nůtz vnd ſchaden/den du thun kanſt/ Thu welchs du wilt/ ſo wirt dirs got wol vergelten.

zowel Gods grondvesting als ordening, ja, voor de schade en het verderf van alle mensen? Welaan, ik wil u gezegd en u gewaarschuwd hebben, dat ge erop moet toezien dat gij zowel het nut als de schade overweegt[64] die gij kunt aanrichten. Doe wat gij wilt, dan zal God het u zeker vergelden.

Ik wil hier zwijgen over welk een genoegen het is, dat een man geleerd is, ook al heeft hij nimmermeer een ambt, zodat hij thuis voor zichzelf van alles kan lezen, met geleerde lieden kan praten en omgaan, en vreemde landen bereizen en handelen kan. Want wat een dergelijk genoegen is, beweegt wellicht weinig mensen. Doch aangezien gij de mammon en zijn voedsel

[63] “Benedicite”. Hier ironisch bedoeld.
[64] “hörest”.

zo sterk zoekt, zie hier dan toch, hoevele en grote dingen God op de scholen en bij de geleerden heeft gegrondvest, zodat gij de leer en kunst niet omwille van armoedigheid moge verachten. Ziedaar, keizers en koningen moeten kanseliers en secretarissen, raden, juristen en geleerden hebben. Er is geen enkele vorst, of hij moet kanseliers, juristen, raden, geleerden en secretarissen hebben. Aldus moeten ook alle graven, heren, steden en sloten syndicaten, stadssecretarissen en andere geleerden hebben. Er is toch geen enkele edelman, of hij moet een secretaris hebben. En behalve over geleerden in het algemeen zeg ik ook: waar zijn nog de bergwerkers, kooplieden en handelaren? Tel toch hoeveel koningen, vorsten, graven, heren, steden en dorpen, et cetera, er zijn. Waar wil men over drie jaar nog geleerde lieden vandaan halen, nu reeds alom het gebrek daaraan toeneemt? Ik stel werkelijk, dat koningen dan juristen zouden moeten worden, vorsten kanseliers, graven en heren secretarissen, en burgemeesters kosters.

Wanneer men hier niet bijtijds iets aan doet, moeten wij daders en Turken worden, of zal wederom een ongeletterde plaatsvervanger of een bacchant[65] doctor en raad aan het hof worden. Daarom stel ik, dat er nimmer een betere tijd is geweest om te studeren dan thans. Niet alleen omdat de kunst thans zo rijkelijk en zeer veel voorhanden is, doch ook omdat er groot goed en eer volgen moeten. En diegenen die in deze tijd studeren, zullen zeer gewilde[66] mensen zijn, aangezien twee vorsten en drie steden om een geleerde zullen knokken. Want zie immers boven u en om u heen, dan bevindt gij, dat ontelbare ambten op de geleerden wachten voordat er nog tien jaren verstreken zijn, terwijl er maar weinigen zijn die ertoe worden aangetrokken. Niet alleen is een dergelijk groot goed op dergelijke scholen en leerlingen door God verordineerd, maar bovendien is het een eerlijk, goddelijk goed, want het wordt verdiend door godde-

---

[65] Een priester van Bacchus.
[66] “theure”.

lijke, eerlijke stand, met vele heerlijke, goede, nuttige werken die God bevallen en Zijn dienst uiten. Daarentegen zorgt de gierigaard voor zijn goed met verachting (het zijn dan ook goddeloze en zondige werken), en verwerft ze met vijandelijke werken waarin hij geen vrolijk geweten heeft. Ook kan hij niet zeggen, dat het God ten dienste is. Nu zou ik liever tien gulden verdienen met een werk dat God ten dienste is, dan duizend gulden die God niet ten dienste is, doch alleen mijn eigen nut en dat van de mammon.

Van een dergelijk eerlijk iets, hebben zij ook eer. Want kanseliers, stadssecretarissen, juristen en het volk in zijn ambten, moeten mede bovenaan zitten, helpen met raadgeven en regeren, zoals hierboven gezegd is. Zij zijn metterdaad de heren op aarde, hoewel zij het wellicht naar persoonlijke geboorte en vanwege hun stand niet zijn. Want Daniël zegt, dat hij het werk van de koning heeft moeten doen. Het is ook waar. Een kanselier moet keizerlijke, koninklijke, vorstelijke werken of diens zaken uitvoeren. Een gemeentesecretaris moet het werk van de raad en de stad doen, en dat alles met God en met eer, waartoe God zegen, geluk en heil geeft. En wat is een keizer, koning of vorst - wanneer zij niet oorlogvoeren, doch met het recht regeren - anders dan slechts een secretaris of jurist, wanneer men na het werk daarover spreekt? Zij gaan immers met het recht om, hetgeen een juridisch en secretarieel werk is. En wie regeert land en mensen wanneer er vrede en geen oorlog is? Doen de bewapenden[67] of militaire prefecten[68] dat? Ik meen dat de schrijfveder het doet. Wat doet nu intussen de vrekmaag[69] met zijn mammon die zo’n eer niet bereikt en zich onderwijl besmeurt met zijn roestvretende geld?

[67] “reiszigen”.
[68] “feldheubtleute”.
[69] “geitzwanst”.

Aldus roemt keizer Justinianus zelf: “Oportet maiestatem imperatoriam non solus armis decoratam, sed etiam legibus armatam esse”[70], et cetera: Keizerlijke majesteit (zegt hij) moet niet alleen met harnas of wapen versierd, doch ook met recht geharnast of toegerust zijn. Ziedaar, hoe geweldig deze keizer zijn woorden omdraait, zoals hij de rechten zijn harnas en wapen noemt, en de wapenen zijn opsmuk en versiering noemt. Hij wil zijn secretarissen ook tot kurassiers en krijgers maken, en dat is waarlijk fijn gesproken. Want de rechten zijn ook waarlijk het echte harnas en wapen, die het land en de mensen, ja, het rijk en het wereldlijke bestuur behouden en beschermen, zoals hierboven genoegzaam verteld is dat wijsheid beter is dan macht. En ook de vrome juristen zijn de ware kurassiers die de keizer en vorsten behoeden. Deze uitspraken kan men ook veel uit de dichters en historici aanvoeren, doch dat wordt te lang. Salomo roemt zelf, bij Ecclesiasticus, 9[71], dat een arme man een stad door zijn wijsheid heeft gered tegen een machtige koning.

Niet dat ik hiermede de krijgers, bewapenden, en wat tot de strijd behoort, zou willen afbreken, verachten of verwerpen. Zij helpen ook (wanneer zij gehoorzaam zijn) vrede en al het overige met de vuist te beschermen. Iedereen heeft zijn eer van God gekregen, net als zijn ordening en werk. Ik echter moet ook een keer mijn handwerk prijzen, omdat mijn buren niet zo verstandig zijn en veracht willen worden, net zoals St.-Paulus zijn ambt steeds prijst, zodat sommigen menen dat hij te veel deed en hovaardig was. Wie de vuist en oorlogslieden wil loven en eren, vindt genoeg waarmede zij te loven zijn. Zo heb ik het ook in andere boekjes (hoop ik) redelijk en uitvoerig gedaan. Want dié juristen en schrijvertjes bevallen mij niet, welken zich zo loven, dat zij andere standen verachten of bespotten, alsof zij

---

70 Feitelijk: ‘Het betaamt de keizerlijke majesteit, niet slechts met wapenen versierd te zijn, doch ook met wetten gewapend’.
71 Ofwel Bijbel, Apocriefen, Jezus Sirach. Onduidelijk. Daar staat het niet.

alleen zijn, en denken alsof er op de wereld niemand anders is dan zij, zoals de papen[72] tot nu toe ook gedaan hebben, samen met het ganse pausdom. Men zou alle standen en werken van God ten zeerste moeten loven, zoveel men maar kan, en niet de ene vanwege de andere verachten. Want er staat geschreven: 'Confessio et magnificentia opus eius'. Wat God[73] maakt, is fraai en fijn. Bovendien bevallen God Zijn werken goed; Psalmen, 104[74]. Feitelijk moeten predikers de mensen, schoolmeesters de knapen, en ouders de kinderen, dergelijke gedachten vanaf hun jeugd inprenten, opdat zij leren welke standen en ambten van God afkomstig zijn, of door God verordineerd zijn. Wanneer zij het eenmaal weten, laten zij er dan geen enkele verachten, bespotten of er slecht over spreken, doch alle tezamen eren en ze hoogachten. Dat bevalt God goed en dient tot vrede en eenheid. God is namelijk een groot Heer en heeft allerlei huisgenoten.

Wederom vindt men ook diverse grootdoeners[75] wien het dunkt, dat de naam 'secretaris' het nauwelijks waard is dat zij hem noemen of moeten horen. Welaan, trek het u niet aan en bedenk, dat de goede gezellen ook een tijdje ontspanning en plezier moeten hebben. Laat dit onbehagen[76] toch achterwege. Gij blijft niettemin een secretaris voor God en de wereld. Wanneer zij lang groot doen, ziet gij niettemin dat zij daarentegen de veder ten zeerste eren, want zij zetten die boven op hoeden en helmen, alsof zij metterdaad bekennen, dat de veder het opperste in de wereld is, zonder dewelke zij ook niet toegerust voor de strijd, noch tijdens vrede rond kunnen gaan, en zich nog veel minder zo groot voordoen. Want zij hebben ook de vrede nodig die

---

72 "Schuerlinge", nog iets beledigender dan 'papen'.

73 Feitelijk: 'opus eius est': (is) Zijn werk'. 'Confessio et magnificentia': 'geloofsbelijdenis en edelheid'.

74 Psalmen, 104: 31. Daar staat het wel iets anders.

75 "Scharrhansen".

76 "lust".

door de predikers en leraren (de juristen) van de keizer wordt onderwezen en behouden. Daarom ziet gij, dat zij het gereedschap van óns handwerk, de goede veder, bovenaan zetten (en terecht), aangezien zij het gereedschap van hún handwerk, het zwaard, om de lendenen gorden. Daar hangt het ook prima en goed voor hun werk. Op het hoofd stond het niet goed. Daar moet de veder zweven. Hebben zij jegens u gezondigd, welaan, dan boeten zij hiermede en moet het hun vergeven worden.

Doch ik kom er zojuist op, dat de schrijverij zo vijandig is bij vele belangrijke mannen, want zij weten het niet of letten er niet op, dat het een goddelijk ambt en werk is, en zien ook niet hoe de wereld het nodig heeft en er nut van heeft. En als zij het (hetgeen God verhoede[77]) zouden zien, dan was het met alle kwesties te lang verwacht. Zo moet gij dus handelen: laat ze gaan en wijd uw aandacht aan fijne, edele lieden, zoals de graaf George von Werdheim zaliger, de heer Hans von Schwartzenberg, de heer Georg von Fronsberg en dergelijke zaligen (ik zal zwijgen over de levenden). Troost en laaf u aan dezen en bedenk, dat God omwille van een man genaamd Lot, de ganse stad Zoar eert, en omwille van ene Naaman het ganse land Syrië, en omwille van een Jozef het ganse koninkrijk van Egypte. Waarom wilt gij niet ook de ganse adel eren omwille van vele redelijke lieden, die gij zonder twijfel veel voor u heeft. En wanneer gij hen aanziet, moet ge bedenken, dat er geen slechterik meer is. Hoe komt de fraaie boom, de beste adel, er bij, dat niet ook onrijpe vruchten er vanaf vallen, en diverse niet ook wormstekig of knobbelig zouden zijn. Daarom is de boom nog niet verdoemd of slecht. Zo doen de kinderen Gods. Want God zelf verschoont het ganse menselijke geslacht omwille van een mens die Jezus Christus heet. Zou Hij slechts naar de mensen kijken, dan zou er slechts toorn zijn. Doch het predikerambt en de wereldlijke overheid moeten het niet zo

[77] "(da Gott fur sey)". Vertaling onzeker. Mogelijk is 'für" bedoeld, net als elders, in de betekenis van 'voor zijn', 'anticiperen'.

doen, dat zij het kwade niet achten of er niet op letten. Want zij moeten de kwaden straffen, de een met het woord, het ander met het zwaard. Ik spreek nu tegen afzonderlijke personen als met christenen, dat zij leren onderscheiden wat Gods werk is en wat menselijke slechtheid is. In alle goddelijke ambten en standen zijn er veel slechte mensen. Doch de stand is en blijft niettemin goed, hoezeer de mensen hem ook misbruiken. Men treft veel slechte vrouwen, veel valse knechten, veel ontrouwe meisjes, veel schadelijke ambtslieden en raden aan. Desalniettemin zijn de vrouwelijke stand, en de knechten- en meisjesstand en alle tezamen, gelijkelijk Gods instelling, werk en ordening. De zon blijft goed, hoewel de ganse wereld die misbruikt. De een om te roven, de ander om te moorden, en de een dit, en de ander dat om iets slechts te doen. En wie kon er iets slechts doen, wanneer de zon hem daartoe niet bijlicht, de aarde droeg en voedde, de lucht onderhield, en God zelf die aldus behoedt? Men zegt, en zo blijft het: “Omnis creature subiecta est vanitati, sed non volens.”[78] Romeinen, 8.

Sommigen mogen menen, dat het ambt van secretaris een gemakkelijk en eenvoudig ambt is. Doch in het harnas rijden, hitte, vorst, stof, dorst en ander ongemak lijden, dat zou een arbeid zijn. Ja, dat is het oude, algemene dagelijkse liedje, dat niemand ziet waar bij de ander de schoen wringt. Iedereen voelt alleen zijn eigen ongemak en vergaapt zich aan het goede doen van de ander. Het is waar. Mij zou het zwaar vallen om in het harnas te rijden. Doch ik zou ook gaarne wel de ruiter zien die een ganse dag stil zou kunnen zitten en in een boek kijken, wanneer hij verder niets mag verzorgen, schrijven[79], bedenken of lezen. Vraag aan een kanselsecretaris, prediker en redenaar wat het schrijven en spreken voor een arbeid is. Vraag aan een schoolmeester wat leren en het opvoeden van knapen voor een

[78] ‘Ieder schepsel is onderhevig aan ijdelheid, doch niet vrijwillig’. Romeinen, 8: 20.
[79] “tichten”.

arbeid is. De schrijfveder is licht, dat is waar, en er is ook geen gereedschap onder alle handwerken dat gemakkelijker te fabriceren is, want voor het schrijven, waarvoor die nodig is, is slechts de ganse vleugel nodig, die men gratis overal overvloedig aantreft. Maar toch moet het beste gedeelte (zoals het hoofd), en de edelste ledemaat (zoals de tong), en het hoogste werk (zoals de rede) die aan het menselijke lichaam te vinden zijn, erbij betrokken zijn en het meeste arbeiden, waar elders bij anderen alleen hetzij de vuist, voet, rug of dergelijke lichaamsdelen arbeiden, waarbij zij dan nog vrolijk kunnen zingen en vrij grollen maken, hetgeen een secretaris achterwege moet laten. Drie vingers doen het (zegt men over secretarissen). Doch het gehele lichaam en de ziel arbeiden eraan.

Ik heb over de lofwaardige, dierbare keizer Maximiliaan horen zeggen, dat toen de aanzienlijken[80] rondmorden dat hij zoveel secretarissen nodig had om boodschappers, et cetera, te zijn, dat hij gezegd zou hebben: “Wat moet ik doen? Gij wil u er niet toe lenen, dus moet ik er wel secretarissen voor nemen.” En verder: “Ridders kan ik maken, maar artsen niet.” Zo heb ik ook over een edelman gehoord, dat deze zei: “Ik wil mijn zoon laten studeren. Het is geen grote kunst om twee benen over een ros te zwaaien en ruiter te worden.” Dat heeft hij mij spoedig geleerd en is fraai en goed gesproken. Dat wil ik echter niet ter verachting van de ruiterlijke stand, noch van een andere stand, doch tegen de lege praalhansen gezegd hebben, die alle lering en kunde[81] verachten en zich op niets andere kunnen beroemen, dan dat zij het harnas voeren en twee benen over een ros hangen, hoewel zij dat zelden moeten doen, en daarvoor het ganse jaar gemak, plezier, vreugde, eer en goederen genoeg

---

[80] “die grossen Hansen”.

[81] “kunst”. Dit begrip, vaker gebruikt door Luther, was in die tijd een verzamelnaam voor iemands beroep, de reguliere en de arcane wetenschap, kunde of kundigheid, vernuft, of voor een beroepsmatige beheersing. In bepaalde gevallen werd er techniek mee bedoeld.

hebben. Het is wel waar: kunde is gemakkelijk te dragen (zegt men), en het harnas is moeilijk te dragen. Daarentegen echter is het voeren van een harnas spoedig geleerd. Doch kunde is niet spoedig geleerd en niet gemakkelijk te oefenen en in te zetten.

En wanneer ik aan dit gewas ooit een eind maak, zullen wij weten dat God een wonderlijk Heer is. Het is Zijn handwerk dat Hij uit bedelaars heren maakt, net zoals Hij uit het niets alle dingen maakt. Een dergelijk handwerk zal niemand Hem bijbrengen of verhinderen. Hij laat het gans heerlijk in de hele wereld bezingen; Psalm 112[82]. Wie is zoals de Heer die zo hoog zit, en zo diep naar beneden kijkt? [83] Die de geringen opheft uit het stof, en de armen uit de dood verhoogt, opdat hij hen laat zitten onder de vorsten, ja, onder de vorsten van Zijn volk? Zoek in de hoven van alle koningen en vorsten, en in steden en parochies. Komt het er opaan, of deze psalm met veel sterke voorbeelden daarin regeert? Daar treft ge juristen, doctoren, raden, secretarissen, predikers aan, die gemeenlijk arm zijn geweest en zekerlijk allen leerlingen zijn geweest, en door de veder zo omhoog zijn geschoten en gevlogen, dat zij heren zijn - zoals deze psalm zegt - en de vorsten, het land en de mensen helpen regeren. God wil echter niet, dat geboren koningen, vorsten, heren en adel alleen regeren en heren zijn. Hij wil er ook Zijn bedelaars bij hebben. Anders zouden zij denken, dat slechts de edele geboorte heren en regenten oplevert, en niet God alleen.

Men zegt, en het is de waarheid, dat ook de paus een leerling is geweest. Veracht daarom niet de gezellen die voor de deur "panem propter deum[84]" zeggen en de broodreien zingen, want ge hoort (zoals deze Psalm zegt) grote vorsten en heren zingen.

---

[82] Vermoedelijk is bedoeld Psalmen, 113: 7-8.
[83] Idem voor Psalmen, 113: 5-6.
[84] 'brood voor God'.

Ik ben ook een dergelijke broodhengst[85] geweest en heb het brood bij de huizen verkregen. Met name te Eisenach in mijn geliefde stad, hoewel mijn lieve vader mij later met alle liefde en trouw naar de hogeschool te Erfurt stuurde, en door zijn zure zweet en arbeid daar naartoe heeft geholpen waar ik terecht ben gekomen. Niettemin ben ik een broodhengst geweest, en volgens deze Psalm door de schrijfveder zover gekomen, dat ik thans niet met de Turkse keizer wil ruilen[86] doordat ik zijn goed wil hebben en mijn kunst ontberen. Ja, ik zou het niet willen ruilen voor al het opgehoopte goed ter wereld. Want ik was er ongetwijfeld niet gekomen, wanneer ik niet in de school en in het schrijvershandwerk was terechtgekomen.

Laat uw zoon daarom gerust studeren. En mocht hij zo nu en dan ook om brood moeten vragen, dan geeft gij aan onze heer God een fijn houtje waaruit Hij voor u een heer kan snijden. Het zal er evenwel bij blijven, dat uw en mijn zoon, dat wil zeggen, de kinderen van gewone lieden, de wereld zullen moeten regeren, zowel in de geestelijke als in de wereldlijke stand, waarvan deze Psalm getuigt. Want de rijke vrekmagen kunnen en willen het niet doen, want zij zijn de Kartuizers en monniken van de mammon, en moeten daarom dag en nacht toekijken[87]. Zo kunnen de geboren vorsten en heren het niet alleen af. En met name kunnen zij het geestelijke ambt in het geheel niet begrijpen. Derhalve moeten wel beide soorten bestuur op aarde bij de arme, middelmatige en gewone lieden blijven, en bij hun kinderen.

En keer u er niet tegen, dat thans de gewone vrekmaag de kunst zozeer veracht en zegt: “Nou, wanneer mijn zoon Duits kan schrijven en lezen en kan rekenen, dan kan hij genoeg. Ik wil

[85] “partecken hengst”. Spotnaam voor om brood bedelende arme studenten.
[86] “beuten”.
[87] “warten”. Vertaling onzeker. Kent vele betekenissen.

hem naar een koopman sturen.” Zij moeten in korte tijd zo tam[88] worden, dat zij een geleerde gaarne uit de aarde trekken, akelig diep[89] met de vingers graven. Want de koopman zal niet lang koopman zijn waar het recht en de preek vallen. Dat weet ik zeker. Wij theologen en juristen moeten blijven, anders gaan allen tezamen met ons onder. Daar zal ik niet naast zitten. Waar de theologen vertrekken, daar vertrekt Gods woord en blijven enkel heidenen, ja, duivels over. Waar de juristen vertrekken, daar vertrekt het recht, samen met de vrede, en blijven enkel roof, moord, misnoegen en geweld over, ja, enkel wilde dieren. Hetgeen echter de koopman zal verwerven en gewinnen als de vrede vertrekt, daarvoor wil ik voor hem wel een register opentrekken.[90] En van hoeveel nut al zijn goed hem zal zijn wanneer de preek valt, zal zijn geweten hem wel tonen.

Met name is het verdrietelijk, dat zij die zulke ongeslepen, onchristelijke woorden spreken, zo gans evangelisch willen zijn, en iedereen weten te overmeesteren en te overschreeuwen met de Bijbel. Ondertussen gunnen zij noch God zelf, noch hun eigen kinderen, zoveel eer of goed, dat zij hen naar school sturen zodat zij zulke heerlijke, goddelijke standen, God en de wereld zouden kunnen gaan dienen, die zij toch gewis voor ogen zien, ingesteld, bereid en goed verzorgd met goed en eer. Zij wenden zich er echter vanaf en sturen ze naar de dienst van de mammon, omdat zij niets bepaalds voor ogen hebben, en bovendien gevaar voor zowel lichaam, goed en ziel moeten lopen, vooral waar geen godsdienst is, noch zijn kan.

Hier moet ik ook vertellen, hoeveel geleerde mannen men moet hebben in de artsenij en andere vrije kunsten. Over welke beide kwesties wel een groot boek valt te schrijven, en een halfjaar

---

88 “kuerre”.

89 “elen tieff”. Onduidelijk.

90 “das wil ich ym als den sein register sagen lassen”. Vertaling onzeker.

kan worden gepredikt. Waar zouden predikers en juristen en artsen vandaan komen, wanneer de grammatica en andere redekunsten niet voorhanden zouden zijn? Uit deze bron moeten ze alle voortvloeien. Doch het wordt mij nu te lang en te veel. Ik zeg kortweg: een ijverige, vrome schoolmeester of meester, of wie het ook zij, die jongens getrouw opvoedt en onderwijst, kan men nimmermeer genoeg belonen en met geen enkel geld betalen, zoals ook de heiden Aristoteles zegt[91]. Nog wordt het bij ons zo schandelijk veracht, alsof het niets is, terwijl men niettemin christen wil zijn. En wanneer ik van het predikerambt en andere kwesties afstand zou moeten of kunnen doen, zou ik geen enkel ambt liever hebben dan dat ik schoolmeester of onderwijzer van jongens was. Want ik weet, dat dit werk naast het predikerambt het allernuttigste, grootste en beste is. Daarbij weet ik nog niet welk van beide het beste is, want het is moeilijk om oude honden aan te lijnen en oude schalken vroom te maken, waaraan toch het predikerambt arbeidt en veel vergeefs moet bearbeiden. Doch de jonge boompjes kan men beter buigen en opkweken, hoewel sommige er ook door breken. Men laat het liever de hoogste deugd op aarde zijn dat men de kinderen van vreemde lieden opvoedt, hetgeen maar weinigen en vrijwel niemand voor zijn eigen kinderen doet.

Dat echter de artsen heren zijn, ziet men goed voor ogen, en dat men hen ook niet kan ontberen, leert wel de ervaring. Dat er echter voor de wereld een nuttiger, troostrijker, heilzamer stand, en bovendien een aangenamere godsdienst is, door God geschapen en ingesteld, geeft niet alleen het werk zelf aan, doch ook de Bijbel getuigt ervan, bij Ecclesiasticus[92], 38, dat welhaast een gans hoofdstuk over de artsen roemt en spreekt: “Gij moet de arts eren, want men kan hem niet ontberen[93] en God heeft hem ingesteld. Want alle artsenij is van God. De kunst van de

---

91 In de ‘Ethica Nicomachea’ en ‘Politica’.
92 Ofwel Bijbel, Apocriefen, Jezus Sirach, 38: 1-4.
93 “geraten”.

arts brengt hem tot eer en hij zal tot de grote heren worden gerekend. God heeft de artsenij uit de aarde geschapen en er is geen verstandig mens die deze veracht.” Want net zoals ten tijde van Mozes het bittere water door het hout zoet werd[94], zo heeft Hij ook hierin de mensen kond willen doen wat de artsenij vermag. Daarom heeft hij die kunst ook aan de mensen gegeven, opdat men Zijn wonderen zal prijzen. Want hiermede kan de arts allerlei pijnen lenigen en vele zoete confituren[95] maken en zalven samenstellen, waarvan de zieken gezond worden. Al deze werken van Hem zijn zonder getal, et cetera. Welaan, het is mij thans teveel; de predikers kunnen al deze kwesties wel rijkelijker schilderen, en de mensen voor de geest houden welke schade en nut zij hier kunnen veroorzaken voor de ganse wereld en onze opvolgers. Beter dan ik het kan beschrijven.

Hierbij wil ik het laten, en eenieder die hiertoe kan helpen, getrouw vermaand en gesmeekt hebben, want gedenk toch zelf hoeveel dingen God u voor niets heeft gegeven en nog dagelijks geeft. Namelijk lichaam en ziel, huis, hof, vrouw en kind. Bovendien wereldlijke vrede, dienst en het benutten van al zijn schepselen in de hemel en op aarde. Boven dit alles ook het evangelie en predikerambt, het sacrament van de doop[96] en de

---

[94] Exodus, 15: 25.

[95] Luther duidt hiermee op de zoete geneesmiddelen uit die tijd, met uiteenlopende samenstellingen. Zo had men Treacle ofwel Theriacam, een suikerstroop; en Mithridate ofwel Mithridatium, een uit 65 kruiden samengesteld, vermaard middeleeuws universeel geneesmiddel, in latere tijden Theriac genoemd. Daarnaast de Confectio Hamech, ofwel Compositionem Hamech, eveneens een suikerrijk, uit vele planten en vruchten samengesteld middel.

[96] “das Euangelion und predigampt / tauffe / Sacrament”. Onduidelijk. Net als verderop in de tekst, lijkt Luther een opsomming te geven van de doop (hetgeen een sacrament is) en nog een niet nader omschreven sacrament. Waarschijnlijk bedoelt hij evenwel: ‘de doop als sacrament’.

ganse schat van zijn Zoon en Zijn Geest. Niet alleen zonder uw verdienste, doch ook zonder uw kosten en moeite. Gij moogt namelijk thans noch scholen, noch parochies onderhouden, hoewel gij daartoe toch volgens het evangelie verplicht waart. En gij moet wel een vervloekte, ondankbare schelm zijn, wanneer gij daar niet een kind wilt afgeven dat werd grootgebracht tot het behoud van zulke gaven Gods, alles en alles voor niets wilt hebben, en niet een druppeltje dank wilt betonen, doch Gods rijk en het heil der zielen laten ondergaan en te gronde helpen richten.

Moet God hierover niet vertoornd worden? Moet er niet een zorgelijke tijd komen? Moeten pestilentie, zweet, Fransen en andere plagen ons vinden? Moeten verblinde lieden en wilde, woeste tirannen regeren? Moeten er niet oorlog en strijd ontstaan? Moet er niet een slecht bestuur in de Duitse landen van komen? Moeten niet Turken en Tartaren ons plunderen? Ja, het zou niet te verwonderen zijn, dat God zowel deuren als vensters in de hel opendeed en onder ons slechts duivels liet sneeuwen[97], of uit de hemel zwavel en hels vuur liet regenen, en ons allen tezamen in de afgrond van de hel stort, zoals Sodom en Gomorra. Want wanneer Sodom en Gomorra zoveel gehad hadden, zoveel gehoord of gezien, dan stonden ze zeker vandaag nog overeind. Want ze zijn nog voor geen tiende deel zo slecht geweest als Duitsland thans is. Ze hebben namelijk Gods woord en predikerambt niet gehad. Wij hebben het echter gratis en stellen ons op, als degenen die willen dat zowel God als Zijn woord en alle tucht en eer ondergingen. De verrotte geesten beginnen behoorlijk met het onderdrukken van Gods woord. De adel en de rijken grijpen dit breed aan om tucht en eer terneer te slaan, opdat wij mensen worden zoals wij het verdiend hebben.

Want dat wij het evangelie en predikerambt hebben: wat is dat anders dan het bloed en zweet van onze Heer? Hij heeft het

[97] “schneien und schlacken”. ‘Schlacken’ betreft natte sneeuw.

immers door Zijn angstige, bloedige zweet verworven, door Zijn bloed en kruis verdiend en ons geschonken. Wij hebben het geheel voor niets en hebben er niets voor gedaan of gegeven. Ach, Heer God, hoe intens bitter en zuur is het Hem geworden? Hoe vriendelijk en gaarne heeft Hij het niettemin gedaan? Hoeveel hebben de geliefde apostelen en alle heiligen daarvoor geleden, opdat het tot ons mocht komen? Hoevelen zijn in onze tijd daarvoor gedood? En dat ik ook mijzelf roem, hoe ik er soms de dood voor heb moeten lijden, en het ook mij intens zuur is geworden en nog steeds wordt, opdat ik mijn Duitsers hierin dien. Doch dit alles is niets vergeleken bij hetgeen Christus, Gods zoon, ons geliefde hart, daaraan gelegen heeft. En nu zou Hij daarmede bij ons niets anders verdiend hebben, dan dat sommigen Zijn duur verworven ambt vervolgen, verdoemen en belasteren, en onder alle duivels naar beneden stoten. De anderen echter trekken hun handen terug en onderhouden noch priesters, noch predikers, noch schenken zij iets aan datgene wat niettemin behouden blijft. Bovendien houden zij de kinderen er ook bij vandaan, opdat een dergelijk ambt spoedig te gronde ga en het bloed van Christus en de martelaren vergeefs is. Desondanks gaan zij ongestoord verder, en hebben zij geen geweten, geen rouw of spijt voor een dergelijke helse en meer dan helse ondankbaarheid en veel onuitsprekelijke zonden en ondeugden. Geen vrees noch[98] schaamte voor Gods toorn, geen verlangen naar liefde tot de geliefde Heiland betonen voor zijn zure en zware marteling, doch zij willen met dergelijke vreselijke gruwelen daarenboven nog evangelisch en christen zijn.

Wanneer het er in Duitse landen zo aan toe gaat, dan spijt het mij dat ik als Duitser geboren ben, of ooit Duits gesproken of geschreven heb. En waar ik het voor mijn geweten kon doen, zou ik ertegen helpen en raadgeven dat de paus met al zijn gruwelen wederom over ons zou komen, en erger zou bedruk-

[98] “nach”. Kennelijke zetfout.

ken, schenden en verderven dan ooit tevoren geschied is. Toen men vroeger de duivel diende en Christus' bloed schond, stonden alle buidels open en was er geen maat aan het geven aan kerken, scholen en alle gruwelen. Toen kon men nog kinderen naar het klooster, de kerkgenootschappen, kerken en scholen sturen, duwen en dwingen tegen onnoemelijke kosten, zodat alles verloren was. Nu moet men thans echter ware scholen en ware kerken instellen, ja, niet instellen, doch slechts in het gebouw onderbrengen. God heeft ze namelijk ingesteld en er genoeg voor gegeven, ook om ze in stand te houden. Wij weten, dat het Gods woord is en dat men het de ware kerk noemt en dat Christus' bloed en martelaren geëerd zijn. Vervolgens zijn alle buidels met ijzeren ketens gesloten. Niemand kan ze meer iets geven. Bovendien worden de kinderen er weggescheurd en wordt hun niet vergund dat zij door de Kerk (waaraan wij niets geven) werden onderhouden, en tot zulke heilzame ambten - waarin zij toch ook tijdelijk zonder hun toedoen verzorgd zijn - mochten komen om God te dienen, Christus' bloed en martelaren te eren en te behouden. Zij stoten echter liever de mammon in de keel en treden onderwijl Christus' bloed met voeten en zijn niettemin goede christenen.

Ik smeek God om een genadig uurtje, dat hij mij van hen wegneemt en niet het gejammer laat zien dat over Duitsland moet gaan. Want ik stel, dat wanneer er tien Mozessen stonden en voor ons zouden bidden, zij niets zouden uitrichten. Zo voel ik ook, wanneer ik voor mijn geliefde Duitsland wil bidden, dat het gebed mij terugwerpt en niet op wil stijgen, zoals het anders doet wanneer ik voor andere kwesties bid. Want het zal gebeuren dat God Lot zal verlossen en Sodom zal doen verzinken. God geve, dat ik lieg en op dit vlak een valse profeet ben. Hetgeen zou geschieden wanneer wij ons beterden en het woord van onze Heer en zijn kostbare bloed en sterven anders eerden dan tot nu toe geschied is, en het jonge volk tot de

goddelijke ambten (zoals gezegd is) zouden helpen en opvoeden.

Ik ga er echter vanuit, dat ook de overheid hier verschuldigd[99] is om de onderdanen te dwingen hun kinderen naar school te sturen, met name die, waarvan hierboven sprake is. Want ze is het waarlijk verschuldigd om de bovengenoemde ambten en standen te behouden, zodat er predikers, juristen, priesters, secretarissen, artsen, schoolmeesters en dergelijken blijven, want men kan ze niet ontberen. Ze kan ze de onderdanen dwingen, die er geschikt voor zijn, dat zij spies en buks moeten dragen, op de muren rondlopen en andere dingen doen, wanneer men oorlog moet voeren. Veel meer kan en moet zij hier de onderdanen dwingen om hun kinderen naar school te sturen, omdat hier wel een ergere oorlog voorhanden is met de onaangename duivel, die daarmede omgaat en steden en vorstendommen heimelijk wil uitzuigen en ontdoen van ijverige personen, totdat hij de kern helemaal heeft uitgeboord en een onaangename huls laat staan van werkeloze, onnutte lieden waarmede hij kan spelen en goochelen zoals hij wil. Dat betekent feitelijk een stad of land uitgehongerd en zonder strijd in zichzelf verdorven, voordat men er naar omkijkt. De Turk doet dit toch heel anders. Hij neemt het derde kind in zijn ganse rijk en voedt het op zoals hij wil. Hoeveel te meer zouden onze heren diverse knapen naar school moeten sturen, waarbij aan de ouders het kind niet ontnomen is, doch het voor hun bestwil en tot algemeen nut wordt opgevoed tot het ambt dat hem genoeg zal geven.

Daarom wake hier wie waken kan. En late de overheid, waar zij een ijverige knaap vindt, deze naar school sturen. Is de vader arm, dan helpe men daartoe met kerkelijke goederen. Hier moeten de rijken hun testament voor geven, zoals diegenen hebben gedaan die diverse stipendia hebben ingesteld. Dat

[99] “schuldig”.

noemt men met recht: uw geld bescheiden houden voor de kerken. Hier verlost gij niet de gestorven zielen uit het vagevuur, doch helpt ge door het in stand houden van de goddelijke ambten zowel de levenden als de toekomstigen die nog niet geboren zijn, opdat zij niet in het vagevuur terechtkomen, ja, opdat zij uit de hel verlost worden en naar de hemel varen, en de levenden vrede en gemak hebben. Dat zou een loffelijk, christelijk testament kunnen zijn, waaraan God plezier en genoegen zou hebben. Hij zou u wederom zegenen en eren, opdat gij ook plezier en vreugde aan Hem zoudt beleven. Welaan, gij beste Duitsers, ik heb u genoeg gezegd. Ge hebt uw profeet gehoord. God geve ons, dat wij Zijn woord volgen tot lof en dank aan Onze-Lieve-Heer, voor zijn kostbare bloed dat Hij voor ons zo milddadig heeft vergoten. En Hij behoede ons voor de gruwelijke laster der ondankbaarheid en het vergeten van Zijn weldaad.

Amen.